

2011

Merijn van Zuidam
Studentnummer: 1509306
Augustus 2011
Master Thesis Culturele Geografie
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Begeleider: Dr. Bettina van Hoven

[GRONINGEN ZONDER ZICHT]

Een onderzoek naar de *sense of place* van visueel gehandicapten in Groningen.

Voorwoord

De scriptie die voor u ligt heb ik geschreven ter afronding van de studie Culturele Geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ik heb de mogelijkheid gekregen om een eigen onderwerp aan te mogen dragen en ik heb hier het afgelopen half jaar met veel plezier aan gewerkt.

Het onderwerp kwam in me op na een persoonlijke ervaring die ik jaren geleden had toen ik moest wachten voor een overstekende blinde man met blindengeleidehond. Na deze 'ontmoeting' kwamen gedachtes op over hoe deze blinde man zijn omgeving zou ervaren, beleven en waarderen. Aangezien dit in Groningen plaatsvond, kwam ook de gedachte op hoe groot het belang zou zijn van deze specifieke stad voor iemand met een visuele handicap. Stelt u zich uw woonplaats eens voor zonder de visuele kenmerken. Wat blijft er voor u dan over?

Ik had deze scriptie niet kunnen maken zonder de hulp van anderen. Allereerst wil ik de respondenten van dit onderzoek bedanken voor hun moeite en de tijd die zij hebben genomen voor mijn interviews. Ik had hen niet kunnen vinden zonder de hulp van Hennie Lasker, die mij namens de NVBS enorm heeft geholpen bij het vinden van respondenten.

Vervolgens wil ik mijn dank betuigen aan mijn begeleidster, dr. Bettina van Hoven. Haar expertise op dit vakgebied heeft er voor gezorgd dat ik mijn eigen onderwerp heb kunnen uitwerken. Ondanks de (vakantie) periode waarin dit onderzoek deels viel, heeft zij mij toch geregeld kunnen voorzien van kritische feedback, tips en begeleiding.

Als laatste wil ik mijn vrienden en familie bedanken voor de steun, tips en feedback tijdens het schrijven van deze scriptie. In het bijzonder wil ik mijn moeder bedanken voor alle tijd en moeite die zij heeft genomen om mij te voorzien van wijze raad, tips en correcties.

Ik hoop dat u deze scriptie met veel interesse en plezier zult lezen.

Groningen, 31-8-2011

Merijn van Zuidam

Voorpagina: Foto van de reliëfmaquette van Groningen naast de Martinikerk (speciaal gemaakt voor blinden en slechtzienden door Jan van Ipenburg, aangeboden door Rotary club Groningen)

Samenvatting

Onderzoek naar ruimtelijke beleving, plaatsbeleving en *sense of place* is lange tijd gedomineerd geweest door visuele aspecten. Daarnaast wordt ook ruimtelijk beleid door bijvoorbeeld gemeentes overheerst door een *ableism*-gedachte. In deze thesis is de aandacht gelegd op een bevolkingsgroep die hier in het dagelijkse leven mee te maken heeft: visueel gehandicapten.

Vanuit de literatuur is er een conceptueel model opgesteld om de verschillende componenten van plaatsbinding te combineren. Er is hierin extra aandacht besteed aan zintuiglijke beleving. Door middel van diepte-interviews is er onderzoek gedaan naar de beleving en totstandkoming van de *sense of place* van Groningen onder tien visueel gehandicapten. Daarnaast zijn twee walk-along interviews gehouden om verder in te gaan op de beleving van ruimte op het moment.

Uit de analyse van de interviews is gebleken dat het van belang is de verschillende aspecten van het model in samenhang te zien met de zintuiglijke beleving. De zintuigen gehoor, tast en reuk spelen voor een ieder een andere rol. Gezamenlijk zijn ze van groot belang voor zowel oriëntatie in en beleving van Groningen. Verschillende typisch Groningse aspecten zijn naar voren gekomen, zowel positief als ook negatief.

De gevonden resultaten tonen aan dat de 'andere' zintuigen van groot belang zijn voor visueel gehandicapten ter oriëntatie en bij de beleving van Groningen. Er zou binnen de literatuur over *sense of place* daarom ook meer aandacht voor kunnen en moeten bestaan. De gemeente Groningen houdt hier en daar rekening met haar *less-abled* inwoners, maar hier zijn nog voldoende verbeteringen in aan te brengen.

Inhoudsopgave

	pagina
Voorwoord	2
Samenvatting	3
Lijst van Figuren en Tabellen.....	5
1. Inleiding.....	6
2. Context, Theorie en Model	8
2.1 Inleiding	8
2.2 Sense of place	8
2.3 'Ableism'	9
2.4 Zintuiglijke beleving: <i>sensing the place</i>	10
2.5 Conceptueel model	11
2.6 Place: Groningen	15
2.7 Home	16
2.8 Vaste en nieuwe routes.....	17
3. Methode en techniek.....	20
3.1 Primaire dataverzameling	20
3.2 Kwalitatieve data.....	20
3.3 Interview vormen & structuur.....	21
3.4 Respondenten benadering	24
3.5 Respondenten	25
3.6 Ethiek.....	26
3.7 Positionaliteit en reflexiviteit	26
3.8 Data analyse	27
4. Analyse	29
4.1 Thuis	29
4.2 Oriëntatie	32
4.3 Vaste & nieuwe routes.....	34
4.4 Zintuiglijke beleving	36
4.5 Groningen.....	39

5. Conclusies en aanbevelingen	43
Referenties	46
Literatuur	46
Websites	50
Appendix A	51
Appendix B	52

Lijst van Figuren en Tabellen

Figuur 2.1: Bereik van de zintuigen	10
Figuur 2.2: Driedelig model voor plaatsbinding	14
Tabel 3.1: Mondelinge kwalitatieve methoden in Sociale Geografie	21
Tabel 3.2: Respondenten en enkele van hun karakteristieken	25
Tabel 3.3: Code-thema's en bijbehorende categorieën	28
Tabel 4.1: Hulpmiddelen	30
Figuur 4.1: Loopstokje	33

1. Inleiding

Binnen de culturele geografie is *sense of place*, plaatsbinding, een veelbesproken en ook veel onderzocht onderwerp. De opvattingen hierover lopen uiteen en met name de wijze waarop deze plaatsbinding tot stand komt is onderwerp van discussie. Scannell & Gifford (2010) proberen duidelijkheid te creëren met hun driedelige model. In dit model onderscheiden zij de factoren Persoon, Plaats en Proces als bouwstenen voor het creëren van een persoonlijke plaatsbinding. In dit model wordt echter geen rekening gehouden met de mogelijkheid van een (visuele) handicap.

Deze manier van denken, waarbij ervan wordt uitgegaan dat iedereen dezelfde lichamelijke mogelijkheden heeft, wordt ook wel *ableism* genoemd. Hierbij gaat men uit van een compleet en geheel functionerend lichaam. Iedere afwijking hiervan wordt vervolgens bestempeld als 'anders' en niet normaal (Gesler & Kearns, 2002). Dit uitgangspunt heeft er voor gezorgd dat de (culturele) geografie lange tijd is gedomineerd door visuele aspecten van onze omgeving. De laatste decennia is er een opkomende interesse voor de rol van onze andere zintuigen: tast, gehoor en reuk. Smaak is wat betreft oriëntatie en beleving niet van belang en zal dus verder achterwege gelaten worden.

De *able-bodied* gedachte is niet alleen van invloed op de literatuur, maar werkt ook door naar de openbare ruimte. Deze wordt ingericht door beleidsmakers van onder andere de gemeente. Bij deze inrichting wordt veelal uitgegaan van het idee dat iedereen deze ruimte op dezelfde manier ervaart en hier gelijk mee omgaat. Er wordt dus geen rekening gehouden met de *less- of disabled*, terwijl deze groep juist het meest last heeft van ontoegankelijke gebouwen (Imrie, 1999), verkeerde ruimtelijke inrichting (Passini, 1988 en Kitchin et al, 1998) en obstakels zoals fietsen (Van Hoven & Elzinga, 2009).

Mensen met een visuele handicap doen vanwege het wegvallen van hun zicht een beroep op hun andere zintuigen. Met name het gehoor wordt intensiever gebruikt (Holloway & Hubbard, 2001). Naast gehoor gaat ook tast een belangrijkere rol spelen, waarbij de taststok als verlengstuk van dit zintuig kan worden beschouwd (Hull, 1990). Onze zintuigen werken dus als een filter voor onze omgeving. Via de zintuigen wordt informatie ontvangen en zodoende een beeld gemaakt van onze omgeving (Downs in Holloway & Hubbard, 2001). Deze rol van de zintuigen ontbreekt in het model van Scannell & Gifford (2010). In dit onderzoek is er daarom voor gekozen hun model uit te breiden.

Aan de hand van dit uitgebreide model is in dit onderzoek getracht er achter te komen hoe visueel gehandicapten in Groningen hun *sense of place* creëren en welke aspecten hierbij voor hen van belang zijn. De toevoeging van de zintuiglijke waarneming aan het model kan van betekenis zijn voor eventuele vervolgonderzoeken met betrekking tot plaatsbeleving door *less- of disabled*. Daarnaast kan dit onderzoek voor ruimtelijke beleidsmakers in Groningen van belang zijn. Zij zouden de resultaten kunnen gebruiken om zo het beleid en de ruimtelijke inrichting beter te laten aansluiten op deze doelgroep.

Doel en Vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de manier waarop visueel gehandicapten de stad Groningen beleven en in welke mate stadsspecifieke kenmerken voor hen van belang zijn voor het creëren van hun plaatsbinding. De hoofdvraag die vanuit deze doelstelling voor dit onderzoek is gesteld luidt als volgt:

Hoe beleven visueel gehandicapten de stad Groningen en welke aspecten zijn voor hen van belang bij het creëren van hun sense of place?

Vanuit deze hoofdvraag zijn de volgende deelvragen onderscheiden:

- *Hoe wordt een sense of place gecreëerd?*
- *Hoe bewegen visueel gehandicapten zich door de ruimte in het algemeen, en in Groningen in het bijzonder?*
- *Welke rol is er weggelegd voor hun 'andere' zintuigen bij hun oriëntatie en het creëren van een sense of place?*

Aanpak: kwalitatief onderzoek

Dit kwalitatieve onderzoek is gebaseerd op tien diepte-interviews met zowel blinden als slechtzienden. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (World Health Organization) spreekt men van blind als men minder dan 5% zicht heeft. Als men een zicht heeft van minder dan 30% spreekt men van slechtziendheid (WHO, 2011). Daar waar het nodig is om onderlinge verschillen aan te duiden wordt dit verschil ook gebruikt en wordt vervolgens ook het verschil gemaakt tussen geboortebblind, jeugdblind en laatblind. Verder zal in dit onderzoek verwezen worden naar visueel gehandicapten.

Vervolgens zijn er twee walk-along interviews gehouden. Dit zijn interviews waarbij al wandelend de belevingen en ervaringen van het moment zelf worden besproken in plaats van in een gesprek thuis. Hierbij zijn de thema's oriëntatie, vaste route's en ontspanning ter sprake gekomen. Alle respondenten wonen in Groningen of hebben er gewoond en hebben op deze manier een bepaalde band opgebouwd met de stad. Deze interviews zijn getranscribeerd en vervolgens verwerkt met MAXQDA.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 zal u een inzicht geven in de theorie die ten grondslag heeft gelegen aan dit onderzoek. De verschillende concepten en theorieën zullen aan de orde komen en tevens zal het conceptueel model worden behandeld, inclusief de toevoeging die ten behoeve van dit onderzoek is gedaan.

Hoofdstuk 3 zal ingaan op de verantwoording van de gebruikte onderzoeksmethodes en de techniek die hierbij van toepassing is geweest. In dit hoofdstuk zijn tevens de verschillende ethische en positionele aspecten behandeld.

Hoofdstuk 4 bevat de analyse van de resultaten uit dit onderzoek. Deze resultaten zijn behandeld aan de hand van de eerder besproken theorie en het conceptueel model.

In hoofdstuk 5 wordt het geheel afgesloten met de conclusies en aanbevelingen voor mogelijk vervolgonderzoek.

2. Context, Theorie en Model

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zullen als eerste de concepten *sense of place* en *ableism* worden uitgelegd en uitgewerkt. Daarna zal er aandacht worden besteed aan de zintuiglijke beleving. Deze drie aspecten samen zijn van belang bij het gebruik van het conceptueel model van Scannell & Gifford (2010) dat voor dit onderzoek aangepast is. Dit model is aangepast om beter aan te sluiten bij de doelgroep van dit onderzoek: visueel gehandicapten. De samenstelling van het model en de aanpassing erop vindt u terug in paragraaf 2.5.

Daarna zal de locatie, de plaats van dit onderzoek worden besproken: Groningen. Vervolgens zal worden ingegaan op het begrip *Home*, de plek van persoonlijke ruimte en als contrast met de buitenwereld. Als laatste zal de wisselwerking tussen de buitenwereld en thuis aan bod komen, het gebruik van vaste en nieuwe routes.

2.2 Sense of place

Dit onderzoek draait om de *sense of place*, en de totstandkoming ervan. Allereerst zal hier worden besproken wat een *sense of place* nou eigenlijk is. Tuan (2004) noemt het gevoel van thuis zijn de sterkste *sense of place*. Dit is volgens hem ook logisch, omdat het voorziet in onze biologische basisbehoeften. Thuis ruikt het bekend, we vinden er bovendien veiligheid en eten. Het is een plek om je terug te trekken, een plek voor intieme relaties en een plek om te dromen. Naast de biologische basisbehoeften en zintuiglijke ervaringen zoals bijvoorbeeld geur draait het dus vooral om het 'gevoel' van thuis zijn.

Deze behoeften en zintuiglijke ervaringen beperken zich niet tot het huis, maar gaan ook op voor omgevingen die ons bekend zijn. Volgens Knox & Marston (2007: 33) refereert de *sense of place* naar de gevoelens onder mensen als een resultaat van ervaringen en herinneringen die ze associëren met een plek en de symboliek die ze aan een plek toekennen. Cruciaal hierbij is de leefwereld: de directe leefomgeving waar men zijn of haar alledaagse leven leidt, zonder er bewust op te hoeven letten. Carter, Dyer en Sharma (2007) benadrukken met name de multi-dimensionaliteit van *sense of place*, waarbij een combinatie van sociale en natuurlijke landschappen een rol speelt voor zowel individuen, groepen en hun dagelijkse activiteiten. Volgens hen is het moeilijk om *sense of place* te omschrijven vanwege de 'vloeibaarheid' van het begrip. Er kan dus binnen één locatie een veelvoud aan *senses of place* geconstrueerd worden (zie ook: Arefi, 1999).

Volgens Tuan (2004) is deze *sense of place* iets wat inderdaad gedeeld kan worden. Bijvoorbeeld met de directe sociale omgeving, waardoor men zich een 'insider' voelt, maar uiteindelijk blijft het toch voornamelijk een persoonlijke constructie (zie ook: Relph, 1976). Deze persoonlijke constructie kan leiden tot een positief gevoel, zoals voornamelijk het geval is bij thuis, maar ook tot een negatief gevoel. De positieve *sense of place* is wat Tuan (2004) uitdrukt met *topophilia* (samenvoeging van de Griekse woorden voor liefde en plek). De negatieve tegenhanger hiervan is *topophobia*. Dit staat dus voor plekken waar men een negatief gevoel over heeft, of zelfs bang voor is. Voorbeelden hiervan zijn de settings van horrorfilms.

Een andere term voor het creëren van gevoelens voor een plek, de *sense of place*, is ook "*place attachment*" (plaatsbinding). Scannell & Gifford (2010) werken dit verder uit, onder andere aan de hand van hun driedelige model. Hun theorie en model zullen verderop in deze paragraaf worden toegelicht.

Er zal in dit onderzoek enerzijds worden gezocht naar de plekken in Groningen waar men van houdt en van kan genieten. Anderzijds komen ook de plekken aan bod waar men niet graag komt: plekken die negatieve gevoelens oproepen. Op die manier kan een overzicht worden gegeven van de verschillende plekken zoals ze door de blinde en slechtziende respondenten worden ervaren. De *sense of place* is niet iets wat zomaar ontstaat. Om de *place* te ervaren worden de zintuigen gebruikt. Deze zintuiglijke beleving is binnen de (culturele) geografie grofweg op te delen naar zicht, en de 'andere' zintuigen. Waarom deze tweedeling wordt gemaakt, leest u in de volgende twee paragrafen.

2.3 'Ableism'

Het zicht heeft lange tijd de geografie gedomineerd. Zo benadrukt Rose (1993) dat geografie een primair visuele wetenschap is geweest, waarbij de niet-visuele aspecten werden verwaarloosd. Holloway & Hubbard (2001) noemen het schetsen tijdens veldwerk en kaarten maken als belangrijke aspecten binnen de geografie, waarbij het idee heerst dat de visuele aspecten het belangrijkste zijn om een plaats te representeren. Dit schetsen zou volgens hen ook de voornaamste oorzaak zijn dat de nadruk lag op visuele aspecten.

De visuele focus binnen de (culturele) geografie en het belang dat daarbij wordt gehecht aan het zicht ter oriëntatie vloeit voort uit de gedachte dat we allemaal kunnen zien. Deze gedachte waarbij men er van uit gaat dat iedereen 'normaal' en hetzelfde is wordt ook wel '*ableism*' genoemd. Hierbij gaat men uit van een compleet en geheel functionerend lichaam. Iedere afwijking hiervan wordt vervolgens bestempeld als 'anders' en niet normaal (Gesler & Kearns, 2002). Relph (1976) suggereert in deze zelfde *abled-bodies* lijn dat de omgeving wordt ervaren door beweging van 'het' lichaam en ontvangst door middel van 'de' zintuigen. Deze ervaringen zijn volgens hem gelijk voor bijna iedereen en daarom een gedeelde sociaal ruimtelijke context voor ons leven. Mensen die dus niet in dit algemene plaatje passen, of minder '*able*' zijn, worden hierdoor uitgesloten van deze gedeelde ruimtelijke context.

Een van de gevolgen van deze '*ableism*'-gedachte is dat onderzoek naar landschap en omgeving lange tijd gedomineerd is geweest door beschrijving van visuele aspecten. Het zicht wordt ook veelal genoemd als het zintuig *par excellence* om ruimte en ruimtelijkheid te ervaren. Dit is volgens Kitchin et al. (1998) ook juist de reden voor geografen om onderzoek te doen onder visueel gehandicapten naar hun ruimtelijke beleving. Volgens Golledge (1992) is er als gevolg van veranderingen in de maatschappij uiteindelijk ook in de geografie aandacht ontstaan voor manieren waarop de expertise ingezet kan worden om groepen 'anderen' te helpen bij de dagelijkse ervaringen met fysieke en bebouwde omgevingen.

Een ander gevolg van de '*ableism*'-gedachte is dat ruimtelijke beleidsontwikkelaars niet altijd rekening houden met mensen die een (visuele) handicap hebben. Het onderzoek van Kitchin et al.

(1998) gaat in op de dagelijkse moeilijkheden die blinden in Belfast ervaren door dit ruimtelijk beleid, dat niet aansluit op hun behoeftes en beperkingen. Zij hebben vervolgens, in lijn van het onderzoek van Golledge (1992), een aantal mogelijkheden voor ruimtelijke ontwikkelaars geboden hoe zij rekening kunnen houden met visueel gehandicapten.

In dit onderzoek zal daarom ook worden gekeken naar hoe de respondenten deze gedeelde (of juist niet) context van Relph (1976) ervaren en hoe hun ervaringen zijn met het *able-bodied* denken door de gemeente Groningen.

2.4 Zintuiglijke beleving: *sensing the place*

Volgens Lorimer (2005) is er de laatste jaren in de (culturele) geografie een herontdekking van de (andere) zintuigen gekomen, daar waar eerst de focus lag op visualisme, zoals hiervoor besproken. De wil om de omgeving om ons heen te leren kennen is volgens Holloway & Hubbard (2001) een van de meest fundamentele behoeftes in het leven. Om dit te kunnen doen maakt de mens gebruik van zijn of haar zintuigen. Hierbij spelen alle zintuigen op verschillende momenten een rol om een zo goed mogelijk totaalbeeld van de omgeving weer te geven. Hierbij worden smaak, tast, en reuk aangemerkt als de intieme zintuigen. Het gehoor en zicht worden gekenmerkt als afstands-zintuigen (figuur 2.1) van Skurnik & George (in: Holloway & Hubbard, 2001). Echter, het is ook net zo goed mogelijk om bijvoorbeeld trillingen over een grotere afstand te voelen en geuren over een grotere afstand te ruiken. Hier blijkt al uit dat een plaats niet alleen gezien wordt, maar ook doormiddel van de andere zintuigen wordt ontvangen.

De wereld om ons heen is in feite een constante input voor onze zintuigen, ook al zijn we ons hier niet constant van bewust. Een gevolg hiervan is dat we bekende input filteren waardoor we enigszins rust kunnen vinden. Zo hoeven we thuis bijvoorbeeld niet overal op te letten, dit is een bekende omgeving. Bij een ander thuis, of in een vreemde stad is het aantal nieuwe en vreemde inputs vele malen groter.

Dat we niet constant bezig zijn met het verwerken van deze inputs komt volgens Kirk (in Holloway & Hubbard, 2001: 42) omdat de buitenwereld onbewust voor ons wordt gefilterd. Het filteren gebeurt door een laag van sociale en culturele waarden. Door deze filtering bezit de mens dus nooit een volledig 'beeld' van de omgeving, maar altijd een beeld dat partieel, selectief en vervormd is. In het model van Downs (in Holloway & Hubbard, 2001: 45) wordt de buitenwereld ontvangen door de zintuigen en ook gefilterd door een waardesysteem. Door dit filteren creëert men een 'beeld' van de omgeving dat helpt in het dagelijks leven en bij het maken van beslissingen. Van belang is dat we deze 'beelden' verwerken volgens onze eigen waarden, maar ook volgens de waarden van verschillende sociale groepen. Dit sluit dus aan bij de gedeelde sense of

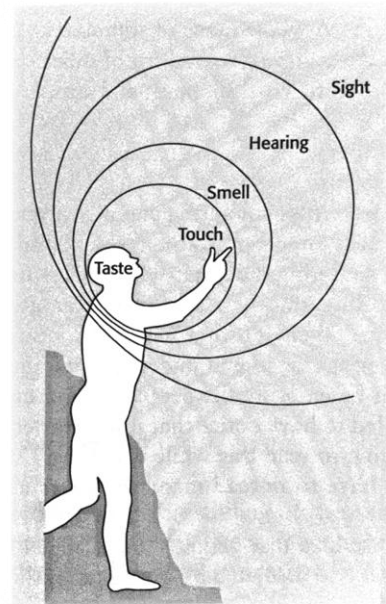

fig 2.1: Bereik van de zintuigen. Skurnik & George(in: Holloway & Hubbard, 2004)

place van Tuan (2004). De waardesystemen van Kirk en Downs (in Holloway & Hubbard, 2001: 42,45) zijn conceptueel gelijk, maar vooral Downs legt de nadruk op de vijf zintuigen als eerste filter van de buitenwereld.

Eén van de mogelijkheden waarbij de nadruk wordt gelegd op een ander zintuig in plaats van zicht is onderzoek naar zogenoemde 'soundscapes'. Er zijn verschillende soorten soundscapes. Eén van de mogelijkheden is het luisteren van muziek om zo een plaats te kunnen herinneren, zoals in het onderzoek van Anderson (2004). Anderzijds kan men door de combinatie van de verschillende geluiden, verschillen in volume, toonhoogte en intensiteit zich een 'beeld' vormen van de omgeving om zich heen (Holloway & Hubbard, 2001). Zhang (2007) noemt dit de relatie tussen oor, mens, geluidsomgeving en maatschappij. Deze beeldvorming door middel van omgevingsgeluiden zal in dit onderzoek worden aangehouden. Helaas kan (te) veel geluid ook zorgen voor een zekere vorm van vervuiling. Dit is vooral het geval in (grote) steden (zie bijvoorbeeld: Hinton & Bloomfield, 2000, Raimbault & Dubois, 2005 en Grimwood, 1993).

Daar waar de meesten van ons een heleboel alledaagse geluiden filteren, spelen deze volgens Holloway en Hubbard (2004) voor blinden juist een belangrijke rol in hun oriëntatie. Daarnaast blijken blinden in verhouding tot zienden ook beter de ondergrond te kunnen voelen, of zijn zij zich hier in ieder geval meer van bewust. Dit voelen wordt vaak nog ondersteund door hun taststok. De taststok wordt als het ware een verlengstuk van het zintuig 'voelen' (zie ook: Merleau-Ponty, 1962 en Hull, 1990). De taststok dient ook als stimulans voor het gehoor, omdat het getik echoot via de omgeving. Door deze echo kunnen blinden ook objecten en de afstand daartoe horen. Hieruit blijkt wel dat de een groot gedeelte van de oriëntatie gebeurt met het zicht of gehoor, maar dat de intieme zintuigen tast, reuk en smaak een net zo belangrijke rol kunnen spelen (zie ook: Trell & Van Hoven, 2010)

2.5 Conceptueel model

2.5.1 Inleiding

Zoals al eerder aangegeven is het beschrijven van sense of place, *place attachment* of plaatsbinding een veelzijdige bezigheid. De vele mogelijke combinaties van persoonlijke en omgevingsaspecten maken het moeilijk om één lijn in het onderzoek hiernaar te trekken. Scannell & Gifford (2010) hebben getracht deze veelzijdigheid vast te leggen door er een drie dimensionaal raamwerk voor op te stellen. Dit raamwerk kan gebruikt worden in zowel theoretisch als praktisch onderzoek. De drie dimensies van dit model zijn Person, Place en Proces. Het wordt dus ook wel het PPP-raamwerk genoemd. De verschillende dimensies zullen hier kort worden toegelicht en er zal worden uitgelegd waarom en op welke manier het model is uitgebreid voor dit onderzoek. Dit aangepaste model is weergegeven aan het eind van deze subparagraaf. Het originele model vindt u achterin dit document als appendix.

2.5.2 Persoon

Binnen de dimensie persoon wordt door Scannell & Gifford (2010) onderscheid gemaakt tussen *place attachment* gerelateerd aan groepen mensen en *place attachment* gerelateerd aan individuen. De

place attachment gerelateerd aan groepen draait om gedeelde symbolische waarden die men kan delen met een bepaalde groep mensen (Low, 1992). Dit zorgt dus voor de deling van een 'ons'-gevoel, oftewel 'de insider' zoals hiervoor beschreven (Relph, 1976). In het model zijn de aspecten ervaring, realisatie en mijlpaal opgenomen onder de dimensie individueel, in navolging van het onderzoek van Manzo (2005). Volgens haar onderzoek spelen persoonlijke ervaringen, positief en negatief, een rol bij het toekennen van betekenis aan een plek. Daarnaast zijn volgens haar bepaalde turning points van belang in de levens van mensen en deze zijn veelal plaatsgerelateerd. Voor dit onderzoek is met name de individuele plaatsbinding van belang. Het feit dat de respondenten in dit onderzoek een visuele handicap hebben dient hierbij in het achterhoofd te worden gehouden. Het is niet zo dat alle beschreven aspecten voor alle visueel gehandicapten totaal anders zijn dan voor zienden. Het blijft een individueel onderdeel, waarbij sommige ervaringen of groepen wel overlappen, maar dat is niet anders dan onder zienden.

2.5.3 Plaats

Scannell & Gifford (2010) gebruiken voor hun dimensie 'plaats' een tweedeling die in zekere mate overeenkomt met de tweedeling van Anderson (2010). In het model van Scannell & Gifford (2010) zijn dit sociale en fysieke factoren, Anderson (2010) gebruikt de termen *Human Traces* en *Non-human Traces*. Ondanks dat deze aspecten in het model apart van elkaar staan kunnen ze niet los van elkaar worden gezien. Ze zijn op verschillende manieren verbonden, of zoals Anderson (2010) stelt: ze vormen een *Ongoing Composition of Traces*.

Als voorbeeld hiervan zou men zich kunnen voorstellen dat men graag in een bepaalde buurt woont. Enerzijds wordt dit gerealiseerd door middel van een goede woning, schone straten etc. (*non-human traces*/ Fysieke aspecten). Anderzijds heeft u prettige burens en buurtgenoten (*human traces*/ sociale aspecten). De combinatie van deze aspecten is dat prettige burens dezelfde voorkeur hebben voor een bepaalde soort buurt waardoor u dus bepaalde aspecten met elkaar deelt. De buurt heeft invloed op de bewoners, en vice versa.

De veelzijdigheid van een plaats, en het belang van deze veelzijdigheid zullen verderop in deze paragraaf nog verder worden uitgewerkt onder het kopje 'place'.

2.5.4 Proces

Onder de proces-dimensie scharen Scannell & Gifford (2010) de psychologische factoren die een rol spelen bij het vormen van binding aan plaatsen, ofwel *place attachment*. Deze factoren zijn volgens hen Emotie, Kennis en Gedrag.

Onder de factor gedrag verstaan Scannell & Gifford (2010) het gedrag dat we vertonen op een bepaalde plek of gedrag in relatie tot die plek. Zo kan men de behoefte hebben om dichtbij een plek te blijven wonen waaraan men gehecht is. Dit noemen zij het behoud van nabijheid. Als men bijvoorbeeld in de stad woont en hier erg aan gehecht is zal men niet zo snel ergens afgelegen gaan wonen. Mensen zijn geneigd om betekenisvolle plekken te herbouwen nadat deze vernield of verwoest zijn, bijvoorbeeld na een aardbeving of natuurramp (zie bijvoorbeeld: Francaviglia, 1978). In het conceptueel model valt dit herbouwen onder reconstructie van plaats.

Kennis draait in het model van Scannell & Gifford (2010) om de waarden en betekenissen die men kan toekennen door middel van bijvoorbeeld herinnering of kennis van een plaats. Om deze waarden

en betekenis overzichtelijk te houden maken we hiervan schema's waarbij bepaalde kennis gebundeld wordt per plaats. Deze kennis kan vervolgens betekenis gaan geven voor het individu zelf. Een voorbeeld hiervan is de betekenis die inwoners toekennen aan plaatsen waar bijzondere gebeurtenissen zijn plaatsgevonden, of die een belangrijke rol hebben gespeeld in de geschiedenis. Hunter (in: Scannell & Gifford, 2010) noemt dit symbolische gemeenschappen.

Als laatste beschrijven Scannell & Gifford (2010) de emoties die een rol spelen bij het vormen van plaatsbetekenis. Zij geven hierbij als subcategorieën de emoties Geluk, Trots en Liefde. Dat deze positieve emoties een bijdrage leveren aan plaatsbinding is eerder ook al beschreven door bijvoorbeeld Tuan (1975) met zijn liefde voor een plek: Topophilia. Wat enigszins ontbreekt in het model is de tegenhanger daarvan: de topofobia, ofwel de negatieve gevoelens die men bij een plek kan ervaren. Zoals eerder al besproken kunnen deze negatieve emoties ook een bijdrage leveren aan plaatsbinding en zijn dus ook van belang voor dit model.

2.5.5 Toevoeging aan het PPP-Raamwerk

Het model van Scannell & Gifford biedt een goede basis voor het onderzoek naar plaatsbeleving en -binding. Echter, de theorie die hiervoor is beschreven impliceert dat het model voor dit onderzoek nog niet compleet is. Het model is opgesteld zonder rekening te houden met *less-abled bodies*. Nergens in hun theorie of model komt de mogelijkheid terug dat mensen plaatsen beleven met een (visuele) handicap. Er is om die reden voor dit onderzoek een nieuw model opgesteld. Een kleine aanpassing aan het nieuwe conceptuele model is de toevoeging van de emotie 'angst'. De reden hiervoor is het belang wat Tuan (1975) hieraan toekent met zijn 'topophobia'. Door deze toevoeging kunnen ook negatieve ervaringen en negatieve gevoelens van een plaats binnen het model worden geplaatst.

De meest belangrijke toevoeging is gedaan op basis van de modellen van zowel Kirk als Downs (in: Holloway & Hubbard, 2001: 43-45). Met name het idee van Downs met betrekking tot de filterfunctie van onze zintuigen is een gemis in het originele model. Het belang van de 'andere' zintuigen voor plaatsbeleving is hiervoor uitgebreid uiteengezet en daarom als een overkoepelend filter in het model geplaatst.

Het filter van zintuiglijke ervaring werkt voor dit onderzoek op verschillende manieren. Allereerst is er het gebrek aan visie. Dit zorgt voor een andere waardering en beleving van bijvoorbeeld de bebouwde en natuurlijke omgeving, ander gedrag op een plaats, andere herinneringen aan plaatsen en andere persoonlijke ervaringen. Blinden zien niet of een wijk groen is of niet en hoe bijvoorbeeld de toegepaste bouwstijl is. Dit kan voor zienden weliswaar een aspect zijn waarom ze een bepaalde plek extra waarderen, maar voor blinden spelen juist andere factoren een rol. Door deze andere factoren zullen de herinneringen van blinden aan plekken anders zijn, net als hun gedrag op de plekken en hun emoties die daar bij horen.

Dit gebrek aan visie zorgt veelal voor een verbetering van de andere zintuigen, zoals in paragraaf 2.4 naar voren kwam. Blinden kunnen over het algemeen niet beter horen, maar gebruiken dit zintuig wel veel beter, net als tast en reuk (Holloway & Hubbard, 2001). Deze verbetering van de 'andere' zintuigen, zoals ook beschreven in de subparagraaf hiervoor, draagt dus op een positieve manier bij aan het creëren van plaatsbinding.

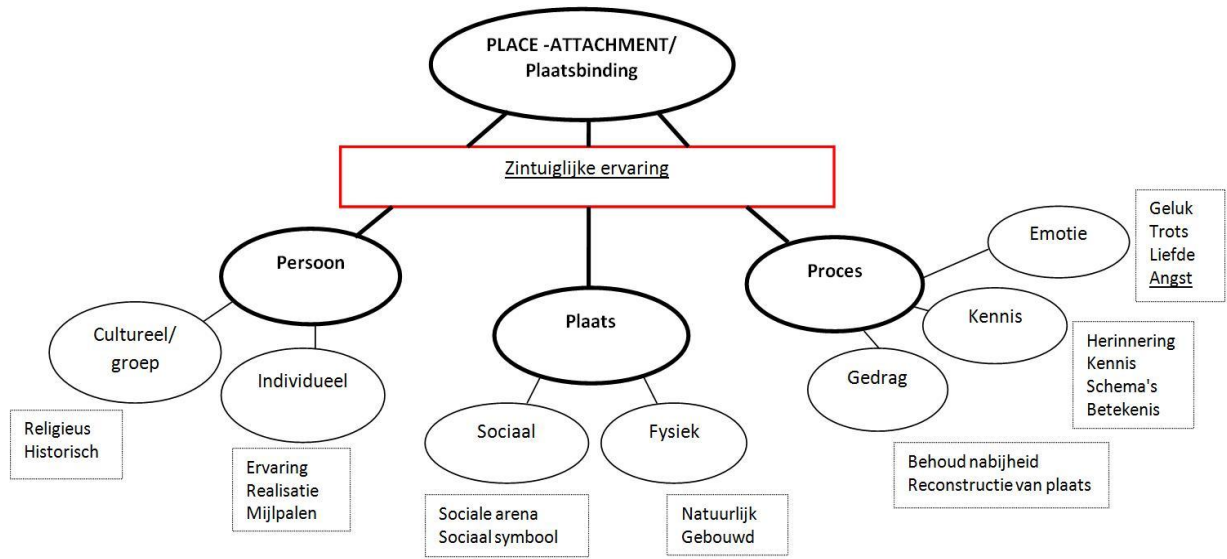

Fig. 2.2: Driedelig model voor plaatsbinding (Scannell & Gifford, 2010)(Bewerkt door M. van Zuidam, aanpassingen onderstreept)

2.6 Place: Groningen

De locatie waar dit onderzoek plaatsvindt is de stad Groningen. Nu lijkt dit een logische en duidelijke afbakening, maar een plaats bevat meer dan enkel een plaatsnaam. Hayden (1997: 112) stelt bijvoorbeeld: "*Place is one of the trickiest words in the English language, a suitcase so overfilled that one can never shut the lid.*"

Relph (1976) omschrijft plaats als een combinatie van 3 componenten: fysieke aspecten, activiteiten en betekenissen. De fysieke aspecten zijn volgens hem de tastbare objecten in de ruimte. De activiteiten zijn terug te vinden in hoe de mensen zich in de ruimte ophouden of bewegen. De betekenis van plaats is volgens Relph (1976) de moeilijkste om te onderzoeken, maar ook de belangrijkste van de drie. Place is een vitaal onderdeel van het menselijk leven. "*To be human is to live in a world that is filled with significant places: to be human is to have and know your place*" (Relph, 1976: 1). Plaatsen, plekken zijn dus van groot belang voor ons leven. Volgens Knox en Marston (2007) zijn plaatsen de setting voor ons dagelijks leven en leren we hier hoe en wat we zijn. We leren er hoe we moet denken en gedragen en hoe onze toekomst er mogelijk uit ziet.

Agnew (in: Holloway, Rice & Valentine, 2003) gebruikt ook een driedeling om de wisselwerking tussen plaats en sociale wetenschap te beschrijven: *Locale*, *Location* en *Sense of Place*. De 'locale' wordt beschreven als de materiële setting voor de mogelijke sociale relaties. Deze 'locale' kan op de schaal van een stad als Groningen dus gaan om bijvoorbeeld straten, parken en gebouwen. Op een kleinere schaal zoals een kamer gaat het om de vier muren, een raam en een deur. De *location* verwijst enkel naar een bepaald punt in de ruimte. Het is aan te wijzen met een aantal coördinaten. Zo is de locatie van de Martinitoren: N 53 13.162, E 6 34.084 (www.gpscoordinaten.nl). De 'sense of place' is aan het begin van dit hoofdstuk al beschreven als een veelzijdig en multidimensionaal gevoel bij en op een plek.

Anderson (2010: 5) stelt dat een plek wordt gevormd door human en non-human 'traces'. Deze traces komen overeen met de eerder genoemde sociale en fysieke aspecten van Scannell & Gifford (2010). Al deze aspecten zijn echter niet constant en vormen dus een "*Ongoing composition of traces*" (Anderson, 2010: 11). Deze wederkerige invloed tussen mens en plaats wordt door Knox en Marston (2007: 218) als volgt omschreven: "*Places are both centers of meaning for people and the external frameworks for their actions and behavior*". Een plaats is dus een constructie van een veelvoud aan betekenissen en tevens de oorzaak voor deze veelvoudigheid. Een plaats is dus ook afhankelijk van mensen om een bepaalde betekenis toegekend te krijgen. Een markt kan pas die betekenis krijgen als mensen zich er op een bepaalde manier gaan gedragen en het zo gaan noemen. Mensen construeren op deze manier het idee 'markt' op een bepaalde plek.

Men kan een plaats dus op diverse manieren opdelen in twee, drie of meer aspecten. De combinatie van deze verschillende aspecten levert een veelvoud aan betekenissen op. Een plaats is van belang voor mensen, omdat plaatsen op verschillende manieren een setting creëren voor het (dagelijks) leven (Gustafson, 2001). Tegelijkertijd dragen mensen bij aan deze setting van een plaats. In dit onderzoek wordt getracht uit te vinden hoe deze setting wordt ervaren door visueel gehandicapten. Daarnaast wordt bekeken in hoeverre visueel gehandicapte specifiek Groningen, of bepaalde Groningse aspecten, van belang vinden als setting voor hun dagelijkse leven.

2.7 Home

De plaats waar men zelf de meeste invloed op heeft is die van het eigen huis, ook wel thuis of home genoemd. Thuis is tevens de setting waarover men over het algemeen de meeste macht heeft, ten opzichte van de wereld buiten. Lupton (in: Holloway & Hubbard, 2001) noemt het een '*territory of the self*', wat scherp contrasteert met de chaos van de wereld (buiten). Het eigen huis is de plaats waar men zelf kan bepalen wat en wie er wel en niet thuishoort, men kan er zich terugtrekken, als in een kasteel (Holloway & Hubbard, 2001). Cresswell (2004: 24) noemt thuis ook als een plek waar men aan verbonden, gehecht is. Thuis is waar je jezelf kan zijn en dit kan uiten. Thuis draagt dus bij aan iemands identiteit en is tevens een uiting van deze identiteit. Thuis is daarom ook van groot belang voor de factor 'Persoon' in het model van Scannell & Gifford (2010). Inherent aan die verbondenheid en het jezelf kunnen zijn is het gevoel van stabiliteit (Tuan, 2004). We verwachten immers bij thuiskomst na afwezigheid hetzelfde aan te treffen als voor we weggingen. Deze stabiliteit brengt een zekere mate van rust in ons leven.

Thuis kan echter ook een locatie zijn van ongenoegen, onveiligheid of ongemak (Holloway & Hubbard, 2001). Zo kan door een ongelijke machtsrelatie thuis een plek zijn voor vrouwen waar ze onderdrukt worden. Ongemak kan voortkomen uit het feit dat men langzaam (visueel) gehandicapt wordt en dus steeds meer moeite krijgt om gemakkelijk thuis rond te lopen. Een voorbeeld hiervan komt naar voren in het onderzoek van Dyck (1998) waarin ze onderzoekt hoe vrouwen hun huis opnieuw inrichten om om te gaan met Multiple Sclerose. Deze herinrichting is van belang omdat ook blinden, en met name laatblinden moeten wennen aan de inrichting van hun huis. Zij passen hun inrichting aan omwille van gemak en veiligheid.

Bij het inrichten van een huis heeft men kennelijk de macht om het zo in te richten dat men, ieder op zijn of haar eigen manier aan de drukte van de buitenwereld kan ontsnappen. Holloway & Hubbard (2001) geven hierbij als voorbeeld het groeiende aantal (Britse) programma's en bladen over huisinrichting en decoratie. Kenmerkend aan de inrichting van een huis is dat deze vaak gericht is op wat men 'mooi' vindt, of wat in de mode is. Voor de doelgroep van dit onderzoek is dat niet van toepassing, aangezien zij niet zien of een kast wit, zwart of rood is. Het is dus de vraag of deze beleving van zich thuis voelen te maken heeft met deze visuele inrichtingen. Er zal ook worden bekeken in welke mate inrichting voor visueel gehandicapten van belang is. Volgens de Nederlandse zorgorganisatie Bartiméus is ook voor mensen met een visuele beperking het heel belangrijk dat men zich thuis voelt op de plaats waar men woont (Bartiméus, 2011). Het is volgens hen goed mogelijk om lekker te wonen door gebruik van bijvoorbeeld hulpmiddelen. Voorbeelden hiervan zijn een aangepaste PC, sprekende apparatuur of apparatuur met een puntenindicatie (www.slechtziend.nl). Deze hulpmiddelen dragen bij aan de veiligheid en het gevoel van gemak in huis.

Men kan home ook breder opvatten. Hall (in: Oakes & Price, 2008: 269) ziet home als een plek waar men van origine vandaan komt, waar een identiteit geboren kan worden. Een plek waar men aan verbonden is, net als aan onze families. Vanuit deze omschrijving wordt home dus verbonden aan de omgeving en de cultuur van iemand. Ook Anderson (2010: 42) refereert naar home als een grotere plek waar 'traces' ervoor kunnen zorgen dat iets of iemand er wel of niet thuis hoort. Zo kunnen bepaalde traces met name voor visueel gehandicapten problemen opleveren en hen hiermee het

gevoel geven ergens niet 'thuis' te horen. Binnen dit onderzoek zal de focus liggen op de 'enge' definitie van thuis als zijnde de plek waar men woont: het huis, de flat of het appartement.

De locatie van thuis kan ook een rol spelen in hoeverre men zich thuis prettig voelt. Zo blijkt uit onderzoek van Marston, Golledge en Costanzo (1997) dat nabijheid van voorzieningen en openbaar vervoer van belang zijn voor visueel gehandicapten. Er zal daarom aandacht worden besteed aan de locatie van thuis, de inrichting ervan en de hulpmiddelen die men gebruikt.

Thuis is dus een plek van verbondenheid en vormt tevens een contrast met de buitenwereld. Thuis is daarom als basis voor dit onderzoek genomen, als uitvalsbasis voor het dagelijks leven in de stad Groningen. De wisselwerking tussen thuis en de buitenwereld vindt plaats door te reizen. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van vaste, dagelijkse routes of juist nieuwe. De verschillen tussen deze verschillende routes en het belang ervan zullen in de volgende subparagraaf aan bod komen.

2.8 Vaste en nieuwe routes

Naast het thuis zijn heeft men ook te maken met alledaagse bezigheden buiten het huis: werk, boodschappen, sport en dergelijke. Vanuit huis moet men dus op pad om deze dagelijkse bezigheden uit te kunnen voeren. Zonder eropuit te trekken zou het ook onmogelijk zijn om een sense of place te creëren, omdat men dan simpelweg de buitenwereld niet ervaart. Het bestuderen van dit ruimtelijk gedrag is door Hägerstrand (1973, 1982) uitgewerkt in zijn tijd-ruimte benadering. Hierbij worden routes vastgelegd in een tweedimensionaal figuur waarbij de tijdslijn verticaal omhoog werkt ten opzichte van locaties en ruimte horizontaal. Deze studie van gedrag in ruimte richt zich op vaste en nieuwe routes die men gebruikt om van A naar B en eventueel weer terug te komen.

Het bestuderen van dit ruimtelijk gedrag richt zich op het dagelijkse leven. De focus op deze alledaagse geografie is er altijd al geweest, maar enigszins ondergesneeuwd door de aandacht voor het nieuwe, bijzondere en exotische (Holloway & Hubbard, 2001: 36). Door wederom te focussen op het alledaagse, richt de onderzoeker zich op de persoon, waar het uiteindelijk om draait als het om ruimtebeleving gaat. Taylor (in: Holloway, Rice & Valentine, 2003) noemt deze focus op de alledaagse tijdsindeling van individuen een 'focus op de inhoud van tijd'. Een voorbeeld van onderzoek naar het dagelijks leven is het onderzoek van Laurier (2008). Hij onderzoekt hoe de dagelijkse routine tot stand komt tijdens het ontbijten in een café. Dagelijkse routines, en dan met name dagelijks reisgedrag is ook door Marston, Golledge en Costanzo (1997) onderzocht. Zij hebben zich met name gefocust op het gebruik van openbaar vervoer door visueel gehandicapten. Uit hun onderzoek blijkt dit openbaar vervoer voor visueel gehandicapten essentieel te zijn om onafhankelijk te blijven en om de vrijheid te behouden hun dagelijkse routines uit te voeren.

Deze alledaagse routines en hoe men zich beweegt door de ruimte is een onderdeel van de driehoek van ruimtelijke ervaring van Seamon (in: Holloway & Hubbard, 2001). Zijn driehoek bevat de onderdelen Rest, Movement en Encounter (rust, beweging en ontmoeting). Rusten focust volgens hem op de verbinding die men kan ervaren met een vertrouwde plek. Dit kunnen allerlei plekken zijn, maar de meest voor de hand liggende is thuis. Daarnaast kan men zich ook 'thuis voelen' op andere plekken die op een of andere manier toch vertrouwd voelen. Hierbij kan men denken aan een winkel

waar men vaak komt, een vaste werkplek of de directe woonomgeving. De tegenhanger van rust is volgens Seamon (in: Holloway & Hubbard, 2001) is beweging.

De beweging in dit onderzoek is van belang voor dit onderzoek omdat hierbij de focus ligt op hoe iemand zich beweegt door de ruimte. Wat betreft Seamon (in: Holloway & Hubbard, 2001) is hier met name van belang hoe het lichaam hierbij een rol speelt. Hij gebruikt hierbij de term 'plaatsballet'. Dit draait om de bewegingen van verschillende mensen op een zelfde alledaagse locatie, zoals bijvoorbeeld op straat. Centraal hierbij staan dagelijkse, routinematige, routes. Dagelijkse bezigheden en routes kunnen echter voor visueel gehandicapten een grote uitdaging vormen. Visueel gehandicapten kunnen tijdens dit 'plaatsballet' worden gehinderd door obstakels zoals paaltjes, borden, ongelijke stoeptegels of bijvoorbeeld geparkeerde fietsen (van Hoven & Elzinga, 2009). Deze ervaringen met obstakels dragen ook bij aan de plaatsbeleving, zij het op een negatieve manier. Aan deze moeilijkheden voor (visueel) gehandicapten schenkt Seamon (in: Holloway & Hubbard, 2001) echter geen aandacht. Hier komt dus ook weer een sterke mate van *able-bodied* denken naar voren. Dit is ook niet vreemd, aangezien Seamon zijn driehoek van ruimtelijke beleving gepubliceerd heeft in 1977 en er destijds voor de *less-abled* nog weinig aandacht was.

Het laatste onderdeel, ontmoeten, slaat niet alleen op ontmoetingen met mensen maar ook met de omgeving. Deze ontmoetingen zijn in dit onderzoek complexer dan bij ruimtelijk onderzoek onder goed ziende mensen. Deze complexiteit is ook naar voren gekomen in de paragraaf 'Zintuiglijke beleving'.

Het gebruik van vaste routes als onderdeel van onze dagelijkse beweging uit de driehoek van Seamon (in: Holloway & Hubbard, 2001) is voor blinden van groot belang. De mogelijkheid om efficiënt van de ene locatie naar de andere te komen in een grootschalige ruimte is volgens Morrongiello et al. (1995) essentieel voor een blind persoon om zelfstandig te kunnen leven. Het onthouden van vaste routes tussen locaties is hierbij volgens hem essentieel, maar deze strategie kan ook problemen opleveren als er zich omleidingen voordoen en het gebruik van nieuwe routes wordt verplicht (Morrongiello et al., 1995). Deze zelfde confrontaties met omleidingen en veranderingen in routes bespreken ook Kitchin et al. (1998). Volgens hen zorgen dergelijke verplichte afwijkingen van vaste routes voor 'situationele verwarring'. Deze situationele verwarring kan vervolgens weer leiden tot een gevoel van angst en frustratie. Verkeerde ruimtelijke interpretatie of het verkeerd tellen van herkenningspunten kunnen volgens Kitchin et al. (1998) zorgen voor 'zelf geproduceerde verwarring'.

Vaste routes kan men, blind of goed ziend, opslaan in een zogenoemde cognitieve kaart. Het lopen van vaste routes zorgt er dus voor dat ook mensen met een visuele handicap zich een mentaal beeld, een kaart kunnen vormen van hun directe omgeving (Passini, 1988). Eerder onderzoek van Fletcher (in: Passini, 1988) onder blinde kinderen heeft aangetoond dat blinden dit in sommige opzichten net zo goed kunnen als zienden. Blinden zijn volgens hen dus net zo goed in staat om een ruimtelijk cognitief beeld te schetsen als zienden, zij het dat de accenten anders liggen (Byrne & Salter, 1983).

Het gebruik van hulpmiddelen kan er voor zorgen dat blinden beter hun route kunnen leren en zo dus in staat zijn om zich te bewegen zonder hulp van anderen. Voorbeelden om van tevoren een route te leren kennen zijn reliëf- of braillekaarten. Deze leveren volgens Harder & Michel (2002) een

groot voordeel bij het aanleren van een nieuwe route. Tegenwoordig is het ook mogelijk om een individueel GPS-systeem aan te schaffen. Deze gps-systemen kunnen ook door visueel gehandicapten gebruikt worden om een route te lopen of te leren kennen. Er zijn verschillende mogelijkheden wat betreft merk, soort en manier van informatieoverdracht (audio, trillen of beide). De keuzes op dit gebied zijn vooral persoonlijk van aard (Marston et al, 2007). Persoonlijke hulpmiddelen tijdens het lopen zijn onder andere de gewone, opklapbare of elektrische taststok, een blindengeleidehond of de blindengeleidelijnen op de stoep. De verschillende hulpmiddelen leveren verschillende *mental maps* op. Zo loopt een hond om een obstakel heen, waardoor het niet wordt opgenomen, maar met een stok is zo'n zelfde obstakel juist van belang.

Het gebruik van routes is dus van belang in het dagelijks leven en deze routes geven een mogelijkheid om een cognitieve kaart te vormen. Tijdens deze routes komt men op verschillende manieren in aanraking en interactie met de omgeving. Deze omgeving is in dit onderzoek Groningen en veel van deze routes liggen voor de respondenten in de stad Groningen. Er wordt in dit onderzoek daarom ook aandacht besteed aan deze routes. De locatie van deze routes zal worden behandeld en ook welke hulpmiddelen men gebruikt tijdens het lopen ervan.

3. Methode en techniek

In het volgende hoofdstuk zal worden toegelicht hoe de keuzes op het gebied van dataverzameling en data-analyse tot stand zijn gekomen. Allereerst zal worden beschreven op welke soort data dit onderzoek zich richt. Vervolgens komen de twee verschillende data-verzamelmethodes aan bod. Het derde deel omvat de benadering van de respondenten en een beknopt overzicht van deze respondenten. Daarna volgen de ethische en praktische zaken die voor dit onderzoek van belang zijn geweest. Als laatste vindt u een beschrijving van de werkwijze betreffende de data-analyse.

3.1 Primaire dataverzameling

Bij het doen van onderzoek is na de keuze van het onderwerp de keuze van methode voor data verzameling van groot belang. Allereerst moet de keuze gemaakt worden tussen primaire of secundaire dataverzameling. Het verschil hiertussen is dat primaire data door de onderzoeker zelf wordt gevonden en secundaire data al is verzameld door iemand anders en voor de onderzoeker beschikbaar is (Clark, 2005).

Het verzamelen van secundaire data kost dus minder tijd, maar heeft als nadeel dat het inflexibel is en om die reden wellicht slecht aansluit bij het eigen onderzoek (Clark, 2005). Ook volgens Kitchin & Tate (2000) is het gebruik van primaire data het meest wenselijk. Dit onderzoek richt zich op persoonlijke belevingen en ervaringen. Daarnaast is het een specifieke doelgroep (blinden en slechtzienden) en locatie (Groningen). Vanwege deze persoonlijke benadering, voortvloeiend uit de hoofdvraag van dit onderzoek, is er voor gekozen om te werken met primaire data.

3.2 Kwalitatieve data

Na de keuze voor primaire dan wel secundaire data dient men het onderscheid tussen kwantitatieve en kwalitatieve data in acht te nemen. Deze keuze hangt volgens Robson (2002) samen met de doel- en vraagstelling en benadering van een onderzoek. De doel- en vraagstelling van dit onderzoek draaien om beleving en ervaring van blinden in de stad Groningen. Volgens Dowling (2010: 26) zijn deze twee kenmerken (beleving en ervaring), samen met inter-persoonlijke relaties typische eigenschappen voor kwalitatief onderzoek. Hierbij sluit onderzoek vanuit een fenomenologische insteek het beste aan. Fenomenologie is een stroming die zijn wortels heeft in de filosofie van Edmund Husserl (1977). De focus bij dergelijk onderzoek ligt op de subjectieve ervaringen van individuen. Centraal hierbij staat een specifiek thema, of fenomeen (Robson, 2002). In dit onderzoek is dit fenomeen de sense of place.

Kwalitatief onderzoek kan men het beste opvatten als een sociaal proces, een interactie tussen twee of meer mensen. Hierdoor is het mogelijk om dieper op bepaalde onderwerpen in te gaan. Deze persoonlijke interactie in kwalitatief onderzoek brengt ook met zich mee dat men zich bewust moet zijn van formele ethiek, machtsrelaties en objectiviteit, subjectiviteit en intersubjectiviteit (Dowling, 2010; Robson, 2002). Deze onderwerpen zullen in een volgende paragraaf behandeld worden.

3.3 Interview vormen & structuur

3.3.1 Interviews algemeen

Er kan bij het verzamelen van kwalitatieve data gebruik gemaakt worden van verschillende (verbale) onderzoeksmethoden. Een overzicht hiervan wordt gegeven door Winchester & Rofe (2010) en is vrij vertaald naar tabel 3.1. Naast deze verbale methoden bestaan er verschillende andere methoden voor kwalitatieve dataverzameling, waaronder verschillende visuele methoden die door onder anderen Rose (2007) verder worden toegelicht. Zij geeft als voorbeeld foto's en films als hulpmateriaal tijdens interviews. Gezien de doelgroep is dit voor dit onderzoek geen optie geweest.

Het gaat in dit onderzoek om belevingen en ervaringen van een aantal mensen. Uit de tabel van Winchester & Rofe (2010) blijkt dat het afnemen van interviews de meest voor de hand liggende methode is. Ook volgens Dunn (2010) is dit een methode die bij dit soort onderzoek aansluit. In vergelijking tot interviewen zou een onderzoeksmethode vallende onder 'Biografie' een zeer gedetailleerde, persoonlijke en individuele beschrijving opleveren. Deze biografie-methode richt zich op een enkel individu als onderzoeksobject en sluit derhalve niet aan bij het onderzoeksdoel. Het doel is namelijk het verkrijgen van beschrijvingen van subjectieve belevingen onder meerdere personen.

Een andere mogelijkheid zou zijn om focusgroepen te organiseren. Hierbij wordt in een groep van respondenten gesproken over het betreffende onderwerp gesproken. Het gesprek wordt geleid door de onderzoeker en het gesprek wordt opgenomen. Het nadeel van deze onderzoeksmethode is dat bepaalde personen het gesprek kunnen overheersen en dat sommigen hun mening niet genoeg kunnen laten gelden. Daarnaast is het samenstellen van een geschikte groep respondenten en het maken van een afspraak met alle betrokkenen een lastig proces (Conradson, 2005). Het is in dit onderzoek al lastig gebleken om tien verschillende afspraken te maken, een afspraak met tien verschillende personen op hetzelfde moment was waarschijnlijk niet gelukt.

Algemene methode	Specifieke methode	Onderzoeksvragen
Biografie	Autobiografie Biografie Mondelinge Geschiedenis	individueel
Interviews	ongestructureerd semi-gestructureerd gestructureerd focus groepen	↕
Vragenlijsten	enquêtes - gestructureerd vragenlijsten - gestructureerd	algemeen

Tabel 3.1: Mondelinge kwalitatieve methoden in Sociale Geografie (naar Winchester & Rofe, 2010)

Interviews hebben als voordeel boven kwantitatieve onderzoeksmethodes dat het draait om de verzameling van inhoud, in plaats van frequentie of kwantiteit (Dunn, 2010). Dit sluit dus goed aan bij

de onderzoeksdoelstelling. Robson (2002: 270) maakt een driedeling tussen de verschillende soorten interviews: volledig gestructureerd, semigestructureerd, ongestructureerd. Er is een keuze gemaakt voor de semigestructureerde soort van interviewen. Bij deze interviewvorm zijn wel vooraf vragen bedacht en opgesteld, maar de volgorde kan variëren. Het voordeel ten opzichte van volledig gestructureerde interviews is dat hiermee vrijheid wordt gecreëerd voor de respondent om desgewenst op bepaalde onderwerpen dieper in te gaan. De onderzoeker kan de volgorde van de vragen veranderen, vragen toevoegen of vragen achterwege laten (Robson, 2002). Dit zal met name gebeuren als dit volgens de onderzoeker beter aansluit bij de geïnterviewde. Bij een volledig ongestructureerd interview heeft de interviewer een algemeen idee over de loop van het gesprek, maar maakt geen gebruik van een vragenlijst. Het nadeel van een ongestructureerd interview is dat hierbij vragen of onderwerpen kunnen worden vergeten.

Aan het houden van interviews kleven echter ook nadelen volgens Robson (2002). Interviewen is namelijk een tijdrovende klus. Zowel het voorbereiden, plannen, afspreken als het interview zelf nemen tijd in beslag. Daarnaast dient men rekening te houden met het uitwerken van de interviews, wat ook veel tijd kost. Naast de tijds technische voorbereiding, moet de interviewer ook zorgen voor de juiste voorbereiding op technisch gebied, door bijvoorbeeld te zorgen voor opnameapparatuur. Voor dit onderzoek was genoeg tijd en dit is dus in tegenstelling tot hetgeen Robson (2002) aangeeft niet als nadeel ervaren.

Van tevoren is er een onderwerpen- / vragenlijst gemaakt die als interviewgids gebruikt konden worden tijdens de interviews. Deze interviewgids bevatte zowel enkele primaire vragen om een onderwerp in te leiden als ook secundaire vragen die de respondent moeten triggeren om uit te weiden over of dieper in te gaan op een bepaald aspect (Dunn, 2010). De interviewgids diende als geheugensteun voor de interviewer en is gedurende de loop van het onderzoek verder niet veranderd. Voor het houden van de interviews is een pilot-interview gehouden om te testen hoe het gesprek mogelijk zou verlopen. Een pilot-interview of 'dummy-run' dient ervoor om te kijken hoe mensen mogelijk reageren op de vragen en om de onderzoeker vertrouwd te maken met de vragenlijst (Robson, 2002: 383).

Bij wijze van pilot is een medestudent geïnterviewd aan de hand van de eerste interviewgids. Nu is deze medestudent niet blind, dus sluit deze pilot niet aan bij de doelgroep. Ondanks deze discrepantie is het toch van nut geweest omdat bleek dat sommige vragen nog niet helemaal duidelijk geformuleerd waren en er nog enkele onderwerpen misten. Het feit dat deze medestudent dezelfde opleiding volgde als de onderzoeker resulteerde erin dat hij zich goed kon inleven in de onderwerpen en daardoor nuttige aanvullingen kon doen. Naar aanleiding van dit pilot-interview zijn enkele kleine aanpassingen gedaan. De uiteindelijke interviewgids vindt u in de appendix.

Andere onderzoeksvormen dan gebruikt in dit onderzoek, zoals een focus-groep of enquête zijn mogelijkheden voor mogelijk vervolgonderzoek. Met een focus groep zou meer kunnen worden ingegaan op gedeelde meningen en belevingen. Er zou naar aanleiding van dit onderzoek ook een enquête kunnen worden gehouden onder alle leden van de NVBS, waarbij de focus zou komen te liggen op woonplaatsen in het algemeen. Het hangt van de hoofdvraag en het doel van het desbetreffende onderzoek af welke methode het meest geschikt zou zijn.

3.3.2 'Ableism' in interviews

Zoals al eerder beschreven in paragraaf 2.3 is er in de (geografische) wetenschap een *ableism* tendens terug te vinden. Opvallend is dat ook in de vele literatuur en richtlijnen voor onderzoeksmethodes geen rekening wordt gehouden met de mogelijkheid van bijvoorbeeld een visuele handicap. Er zijn diverse handleidingen en richtlijnen te vinden voor het houden van interviews, maar hierin wordt geen rekening gehouden met blinde respondenten. Zo geeft Valentine (2005: 119) aan dat het van belang is dat men zich goed kleedt, omdat het zou gaan om sociale interactie. Ook Robson (2002: 253) geeft uiterlijk als eerste tip voor 'gewenst' gedrag bij interviewen. Hierbij suggereren beiden dus dat iedere respondent kan zien hoe de onderzoeker gekleed is. Dowling (2010: 27) zet uiteen hoe de onderzoeker moet nadenken over onder andere ethiek, hoe men zich zou moeten gedragen bij het doen van onderzoek. Hierbij besteedt zij nergens aandacht aan welke gedragsregels in acht genomen zouden moeten worden tijdens onderzoek met visueel gehandicapten.

Macpherson (2011) toont met haar onderzoek aan dat ook 'andere' vormen van onderzoek, oftewel vormen die meer rekening houden met de *dis-abled* bodies, informatie kunnen opleveren over bijvoorbeeld landschap. Zij begeleidt in haar onderzoek visueel gehandicapten tijdens wandelingen door de natuur in Engeland. Deze manier van wandelen met visueel gehandicapten is ook gebruikt tijdens dit interview. Hierover vindt u in de volgende paragraaf meer.

Om de omgang tussen zienden (*able-bodied*) en blinden (*less-able*) te vergemakkelijken heeft Bartiméus, een organisatie die zich inzet ter ondersteuning van slechtzienden en blinden, een tipkaart opgesteld (Bartiméus, 2011). De overkoepelende netwerkorganisatie Viziris heeft dit verder uitgewerkt naar een brochure (Viziris, 2011). Zowel de tipkaart als de brochure zijn door de onderzoeker gebruikt om in eerste instantie vooral niet onbeleefd over te komen. Ook gedurende de interviews bleek deze informatie van nut. Een voorbeeld hiervan is het gebruikelijke knikken ter bevestiging als de respondent spreekt, hiervoor in de plaats is het van belang om met woorden te reageren. Het is ook voor gekomen dat een respondent zijn kopje koffie zocht, waar de brochures aangeven dat men met woorden iets nauwkeurig kan aanwijzen.

3.3.3 Go-along interview

Om dieper in te gaan op ervaring en beleving door blinden is er voor gekozen om een vervolg interview te houden met twee van de respondenten. Beiden gaven in het eerste interview aan graag te wandelen in of rondom Groningen. Dit gaf aanleiding tot het houden van een 'go-along' interview met beide respondenten. Hay (2010) noemt dit als een van de nieuwe opkomende 'experimentele' kwalitatieve onderzoekstechnieken. De 'go-along' methode, is een vorm van kwalitatieve diepte-interview die, zoals de naam al impliceert, wordt uitgevoerd door onderzoekers die een individuele respondent begeleiden in een hun bekende omgeving zoals de buurt of een groter lokaal gebied. Het extra voordeel wat hieruit voortvloeit is dat de onderzoeker zo beter kan onderzoeken wat mensen beleven en zodoende dit ook beter kan begrijpen (Carpiano, 2009).

Het meeloopinterview of 'walk-along' is een van de mogelijke varianten hiervan. Dit lopenderwijs, actief interviewen zorgt ervoor dat door de constante beleving van zien, horen, voelen en ruiken bepaalde reflecties en gesprekken naar boven komen die anders achterwege zouden blijven (Cele in: Trell & van Hoven, 2010). Ondanks dat deze onderzoeksmethode nog veelal op *able-bodied*

respondenten is gericht, bewijst Macpherson (2008, 2011) dat dit een goede manier is om plaatsbeleving onder visueel gehandicapten te onderzoeken. Door haar (manier van) onderzoek toont ze aan dat, ondanks de nadruk op visuele aspecten in de literatuur, landschapsbeleving een samenspel is van zintuigen, beleving en personen.

Door het stellen van vragen en observeren tegelijkertijd was de onderzoeker in staat om de interpretatie en ervaringen van de respondent te bestuderen op het moment zelf. Dit is dus anders dan wanneer men thuis zit en probeert diezelfde ervaringen te beschrijven. Een voorbeeld hiervan is de beschrijvingen die worden gegeven door de verschillende respondenten over hun problemen met gestalde fietsen. Tijdens de wandeling met Evert (38 jaar, geboortebblind) blijkt dit duidelijk doordat hij regelmatig met zijn stok in de fietsen blijft haken. Hij had dit al genoemd tijdens het interview, maar voegt er nu aan toe dat dit voor hem Typisch Gronings is. Doordat ze er altijd staan, zijn ze bovendien ook wel weer handig. Tijdens de wandeling met Bert (55 jaar, geboortebblind) blijkt de scherpte van zijn gehoor als hij de onderzoeker kan vertellen welke vogels hij zoal hoort die voor de onderzoeker op dat moment nauwelijks te horen of te onderscheiden zijn. De versterking van zijn gehoor als vervanging van zicht zoals besproken in paragraaf 2.4 komt hier duidelijk uit naar voren.

Het eerste meeloopinterview is niet opgenomen, maar hier zijn tussendoor aantekeningen gemaakt. Het tweede meeloopinterview is door middel van een digitale camera vastgelegd. Beide wandelingen hebben ongeveer een half uur tot een uur geduurd.

3.4 Respondenten benadering

Bij het benaderen van respondenten voor een onderzoek kan men gebruik maken van verschillende benaderingsstrategieën. Deze strategieën zijn bijvoorbeeld cold-calling (willekeurig bellen), snowballing (via een eerste respondent de volgende benaderen), via een enquête of door middel van gatekeepers (een belangrijk persoon binnen de gestelde doelgroep) (Flowerdew & Martin, 2005). Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van de gatekeeper methode. Bij deze methode wordt een persoon benaderd waarvan gedacht wordt dat deze genoeg contacten heeft binnen de doelgroep waardoor de rest van de respondenten benaderd kan worden. Of zoals Burgess (in: Flowerdew & Martin, 2005) stelt: "Een gatekeeper is de individu (in een organisatie) die de macht heeft om toegang te geven aan mensen of hen te weerhouden van situaties of mogelijkheden voor onderzoekdoeleinden."

De gatekeeper is in dit onderzoek gevonden via de website van de Nederlandse Vereniging van Blinden en Slechtienden (NVBS). Dit is de landelijke vereniging van en voor mensen die slecht of niet meer kunnen zien (NVBS, 2011). Doordat de NVBS zowel landelijk, regionaal als ook lokaal actief is, leek dit de beste gatekeeper voor dit onderzoek. Deze organisatie is benaderd door middel van een e-mail, waarin werd beschreven wat de aard en het doel van het onderzoek was. Via deze organisatie is een lokale gatekeeper bereikt, de secretaris van NVBS Groningen. Zij heeft vervolgens de eerder gestuurde e-mail doorgestuurd naar leden in en rondom Groningen. Hierna zijn in korte tijd een aantal positieve reacties op dit onderzoek ontvangen. De respondenten die hadden aangegeven te willen meewerken aan het onderzoek zijn telefonisch benaderd voor het maken van een afspraak. Een overzicht van de respondenten vindt u in de volgende subparagraaf.

De locatie waar men een interview houdt kan van invloed zijn op het verloop van het interview (Robson, 2002). De interviews zijn in negen van de tien gevallen gehouden bij de respondent thuis. Het bij de respondent thuis afnemen van de interviews heeft als voordeel dat het een gecontroleerde omgeving is en de kans minder groot is dat men zal worden gestoord door andere personen of omgevingsgeluid. Het is tijdens dit onderzoek ook niet voorgekomen dat het interview gestoord werd door anderen. Interviewen thuis kan de respondent ook meer op zijn of haar gemak laten voelen, waardoor het gesprek gemakkelijker kan verlopen (Valentine, 2005). Daarnaast hoefden de respondenten hiervoor niet onnodig te reizen, wat (gezien de doelgroep) ongemak met zich mee kan brengen. Als laatste voordeel kwam naar voren dat het op deze manier mogelijk was voor de onderzoeker om te zien hoe het huis was ingericht. Hierdoor kon een eerste indruk worden verkregen in hoeverre de theorie van Holloway & Hubbard (2001), en die van Dyck (1998), met betrekking tot de inrichting van 'Home' van toepassing was op de respondenten.

Eén interview is gehouden bij de onderzoeker thuis, op verzoek van de respondent. Dit verliep hetzelfde als de andere interviews, ondanks de andere locatie. Omdat in dit geval de onderzoeker zo ook niet de huisinrichting van de respondent kon zien, is hier apart naar gevraagd. Alle interviews zijn door middel van een digitale camera met filmfunctie opgenomen. Hierbij is echter alleen gebruik gemaakt van het geluid. De interviews hebben gemiddeld een uur tot anderhalf uur geduurd, al naar gelang hoe spraakzaam en uitweidend de respondent vertelde.

3.5 Respondenten

Om u een beeld te geven van de respondenten van dit onderzoek vindt u in tabel 3.2 een kort overzicht van de respondenten en een aantal van hun kenmerken. Er is getracht om niet te focussen op een bepaalde groep personen. Er zijn dus daarom zowel mannen als vrouwen geïnterviewd. Er is bovendien ook gelet op voldoende leeftijdsdifferentiatie. De jongste deelnemer aan het onderzoek is 26 jaar en de oudste 73. De respondenten die samenwonen, wonen allen samen met goed zienden.

Respondent	geslacht	leeftijd	leeftijd blind	zicht voor blindheid	Werk	Huishouden	Woonplaats
Johan *	man	26	geboorte		ja	Samen	Haren
Evert	man	38	geboorte		ja	Alleen	Groningen
Harry	man	45	30	100%	ja	Samen	Bedum
Diederik	man	45	geboorte		nee	Alleen	Groningen
Bert	man	55	geboorte		ja	Samen	Groningen
Tom	man	58	slechtziend	(zicht nu:15%)	nee	Alleen	Groningen
Marie	vrouw	59	slechtziend	(zicht nu:15%)	ja	Samen	Engelbert
Jaap	man	64	17	2%	nee	Alleen	Groningen
Gerard	man	68	51	100% -2% vanaf 40e	nee	Samen	Peize
Rianne	vrouw	73	40	10% vanaf 20e	nee	Alleen	Groningen

*= maakt gebruik van een blindengeleidehond

Tabel 3.2: Respondenten en enkele van hun karakteristieken

3.6 Ethiek

Bij het doen van onderzoek, en dus ook bij interviewen, spelen ethische aspecten altijd een belangrijke rol (Dowling, 2010). Het is van belang dat men op de juiste manier de respondenten benadert en behandelt, en discreet omgaat met de verkregen informatie. Dowling (2010) onderscheidt hierbij drie verschillende aspecten: privacy en vertrouwelijkheid, informatieverschaffing en kwetsing. Bij het aspect kwetsing draait het er om dat de onderzoeker er voor zorgt dat de respondent door het onderzoek niet gekwetst (fysiek of psychologisch) kan worden. Om deze reden is er voor gekozen om de interviews in een voor de respondenten veilige omgeving te houden, bij hen thuis. Daarnaast is er bij het interviewen op gelet om geen mogelijk kwetsende vragen te stellen.

Doordat er in de interviews naar persoonlijke aspecten wordt gevraagd bevatten de data in dit onderzoek vertrouwelijke en privé informatie (Dowling, 2010). Om deze aspecten ook daadwerkelijk privé te houden zijn de namen van de respondenten in het onderzoek vervangen door synoniemen. Herkenbare functies binnen verenigingen en bepaalde plaatsen zijn tevens vervangen door synoniemen of vermomd. Woonplaatsen zijn wel vermeld, aangezien hieruit niet uit af te leiden is om wie het gaat, het brengt de privacy niet in gevaar.

Respondenten dienen van tevoren te weten waaraan ze meewerken en toestemming hiervoor te geven (Dowling 2010: 29). Om deze reden is aan de respondenten van tevoren duidelijk gemaakt wat het doel van het onderzoek was en wat de geschatte duur van het interview zou zijn. Hierdoor hadden de respondenten een idee van wat hen te wachten stond. Aan het begin van het interview is gevraagd om toestemming om het gesprek op te nemen. Alle respondenten hebben hier vervolgens toestemming voor gegeven. Er is de respondenten vervolgens verteld dat als ze ergens niet op wilden antwoorden, dit geen probleem zou zijn. Dit is tijdens de interviews niet voorgekomen.

3.7 Positionaliteit en reflexiviteit

Onderzoek is mensenwerk en dit brengt subjectiviteit met zich mee. Tijdens een onderzoek dient men zich dus bewust te zijn van de positie die men als onderzoeker inneemt en men moet het onderzoeksproces kritisch in de gaten houden (Dowling, 2010). De onderzoeker moet zich bewust zijn van de (machts-)verhouding en kritisch letten op hoe hij/zij de respondent tijdens het gesprek benadert. Tijdens het onderzoek dient men zich dus bewust te zijn van zowel de eigen positie als die van de respondent. Hierbij spelen aspecten zoals etniciteit, nationaliteit, leeftijd, geslacht, sociale en economische status en geardeerdheid een belangrijke rol (Rose, 2007).

Het is als *able-bodied*, jonge student lastig om zich in te leven in het leven van iemand zonder zicht. Dit brengt bijvoorbeeld met zich mee dat bepaalde aspecten door de respondenten uitgebreider werden uitgelegd dan zou gebeuren aan een blinde interviewer. Zo is bijvoorbeeld een 'daisy-speler' een veel gebruikt apparaat door blinden, maar aan de onderzoeker onbekend. Dit is dus uitgebreid toegelicht in het interview. Het resultaat was dat dit verschil in kennis tussen respondent en onderzoeker naarmate het onderzoek vorderde kleiner werd, omdat verschillende aspecten inmiddels al duidelijk waren geworden. De positie van de onderzoeker is dus enigszins veranderd gedurende het onderzoek omdat de kennis van de onderzoeker over het onderwerp toenam.

Er is getracht om alle respondenten, ongeacht geslacht of leeftijd het zelfde te benaderen. Dit is grotendeels ook gelukt. Het interview met de jongste respondent verliep wel anders, omdat deze even oud is als de onderzoeker. Hierdoor kon er gemakkelijker gepraat worden over gezamenlijke interesses die bijvoorbeeld niet gedeeld worden met de oudste respondent. Mede door deze gedeelde interesses verliep dit gesprek ook vlotter dan de andere.

Tijdens het onderzoek dient men zich bewust te zijn van de eigen positie, de interactie met de respondenten en de sociale achtergrond van de verkregen informatie. Hiervoor dient de onderzoeker tijdens het onderzoek momenten van reflectie toe te voegen. Om die reden is na het vierde interview de interviewgide nog eens kritisch bekeken, in combinatie met de inmiddels gegeven antwoorden. Hieruit bleek dat de gegeven antwoorden in grote lijnen aansloten bij de onderzoeksdoelstelling en onderzoeksvraag. Herziening van de interviewgide was dus niet nodig.

Wat betreft de respondenten in dit onderzoek zou men als kritiekpunt kunnen aangeven dat deze enkel zijn geworven door middel van de NVBS. Hierdoor worden mensen die niet lid zijn van deze vereniging automatisch uitgesloten. Het zou kunnen dat er door niet NVBS-leden anders over bepaalde aspecten wordt gedacht. Wat betreft de verdeling van de respondenten zou men kunnen opmerken dat het aantal vrouwelijke respondenten slechts 2 is. Ondanks de redelijke spreiding wat betreft leeftijd is de groep jonger dan 25 niet vertegenwoordigd in dit onderzoek en het aantal 50-plussers bovengemiddeld vertegenwoordigd. Deze leeftijds- en geslachtsverdeling leidt ertoe dat bijvoorbeeld de mening van jonge vrouwen over dit onderwerp helaas niet is behandeld. Dit zou dus een aandachtspunt kunnen zijn voor eventueel vervolgonderzoek.

3.8 Data analyse

Na het houden van alle interviews zijn deze volledig uitgetypt. Dit maakte het namelijk mogelijk om de tekst vervolgens te analyseren met gebruik van coderingen. Het uiteindelijke doel van deze analyse is het vinden van betekenis in de data zelf. Dit gebeurt mede door het construeren van thema's en relaties tussen variabelen en patronen in de data door inhoudsanalyse (Dunn, 2010). Cope (2010) omschrijft drie hoofdredenen voor het coderen van kwalitatief materiaal: datareductie, organisatie en het creëren van zoekhulp en analyse.

Deze coderingen zijn in de loop van het onderzoek opgesteld, voortkomend uit het eerder opgestelde conceptueel model en de theorie. Gedurende het transcriberen zijn de eigenschappen van sommige codes iets bijgesteld, om beter aan te sluiten bij de stukken tekst. Zo is er op zeker moment de code 'gemeente' aan de categorie toegevoegd omdat de gemeente regelmatig naar voren kwam als belangrijke factor. De coderingen zijn ingedeeld in hoofdthema's, naar aanleiding van de theorie zoals beschreven in het theoretisch kader. Binnen deze thema's vallen meerdere categorieën en subcategorieën. Deze thema's en categorieën zijn schematisch weergegeven in tabel 3.3 (volgende pagina).

Home	Oriëntatie	Routes	Zintuigen	Places	Groningen
Inrichting	Ervaring van ruimte	vervoersmiddelen	Zicht	Fijne plekken	Groningen div
Hulpmiddelen	hulp ter oriëntatie	Reizen	Tast/ gevoel	Negatieve plekken	Bewuste keuze
Locatie	Obstakels	Vaste routes	Gehoor	Shared Space	Gemeente
	Geleidelijnen	Nieuwe routes	Reuk		Typisch Groningen
	Gidslijnen				

Tabel 3.3: Code-thema's en bijbehorende categorieën

De uiteindelijke analyse is vervolgens gebeurd met het programma MaxQDA. MaxQDA is een programma wat als hulpmiddel gebruikt kan worden bij kwalitatief onderzoek. Het kan orde scheppen in een grote hoeveelheid data en daarnaast, door middel van codes, overeenkomsten en relaties aantonen (Richards, 2009). Het voordeel van gebruik van een programma als MaxQDA ten opzichte van handmatig coderen is dat door middel van het programma de thema's en categorieën in zogenaamde labels verwerkt kunnen worden. Deze labels kunnen vervolgens aan stukken tekst gekoppeld worden, waarna men alle stukken tekst met hetzelfde label er eenvoudig tussenuit kan halen voor nadere analyse. Niet alle stukken tekst hoeven gecodeerd te worden. Introducerende of afsluitende vragen zullen bijvoorbeeld geen extra informatie opleveren voor de data. Daarnaast kunnen bepaalde stukken tekst ook dubbel worden gecodeerd (Dunn, 2010).

4. Analyse

In dit hoofdstuk zal worden getracht antwoorden te vinden op de eerder gestelde hoofd- en deelvragen. Er wordt een begin gemaakt met de kleinst besproken schaal: die van thuis. Daarna zullen de verschillende aspecten van oriëntatie worden besproken. Vervolgens komt het gebruik van vaste en het vinden van nieuwe routes aan bod. Daarna zal de zintuiglijke beleving worden besproken. Als laatste worden deze verschillende factoren gebundeld tot het hoofdonderwerp en de locatie van dit onderzoek: de sense of place in Groningen.

4.1 Thuis

Thuis is in paragraaf 2.7 al genoemd als zijnde de persoonlijke uitvalsbasis, een plek waar men tot rust komt en een contrast ten opzichte van de drukke buitenwereld. Thuis is een plek van controle en rust, of zelfs een kasteel waar men zich kan terugtrekken (Holloway & Hubbard, 2001). Doordat thuis zo ingericht kan worden als men zelf wil wordt dit ook wel gezien als een uiting van de eigen identiteit (Creswell, 2004). Deze individuele identiteitsvorming draagt bij aan de factor Persoon in het conceptueel model en draagt op die manier dus ook bij aan de plaatsbinding die men kan ervaren.

De locatie van thuis in dit onderzoek is veelal de stad Groningen, of de nabije omgeving van de stad. De keuzes voor de locatie, en de aspecten die bijdragen aan het maken van de keuze zullen hier worden uitgewerkt. Er zijn verschillende hulpmiddelen die in huis gebruikt kunnen worden die ervoor zorgen dat visueel gehandicapten lekker kunnen wonen en zich zo ook echt 'thuis' voelen (Bartiméus, 2011). De verschillende inrichtingen en hulpmiddelen zijn aan de orde gekomen in dit onderzoek en zullen hier worden toegelicht.

4.1.1 Inrichting

Het inrichten van een huis wordt door Holloway & Hubbard (2001) beschreven als een visuele bezigheid. Dat dit echter ook voor (visueel) gehandicapten net zo belangrijk wordt onder andere door Dyck (1998) beschreven. Zoals zij al beschreef is het aanpassen van de inrichting thuis met name van belang als men geleidelijk (visueel) gehandicapt wordt. Door die aanpassingen zorgt men ervoor dat men toch veilig en gemakkelijk door het huis kan lopen. Dit is voor blinden van groot belang omdat zij anders hun weg niet kunnen vinden en overal tegen op zouden botsen. Doordat het interview bij de respondenten thuis plaats vond kon de inrichting ook bekeken worden. Hieruit kon opgemaakt worden dat de inrichting niet veel verschilde van huishoudens van ziende mensen, voor zover hier een algemeen oordeel over geveld kan worden. Het was bij de respondenten zeer ordelijk in huis en vooral niet te vol.

Tijdens het interview is vervolgens ook gevraagd in hoeverre en op welke wijze men bij het inrichten van het huis rekening had gehouden met de visuele handicap. Hierop was bij de meeste respondenten het antwoord: 'niet zoveel'. De looppaden worden vooral vrij gehouden en de opzet is tamelijk ruim. Het belangrijkste aspect van inrichting is dat alle voorwerpen een vaste plek hebben. Dit geldt voor zowel de respondenten die alleen wonen als de samenwonende respondenten. Jaap verwoordt dit als volgt:

Jaap: "Je zet je dingen natuurlijk een beetje zo neer dat je je kan bewegen natuurlijk. Dat verandert ook nog wel eens een enkele keer. Ik moet wel alles op dezelfde plek zetten, niet alles laten

slingeren. Dat wordt een gewoonte: vaste plekken voor dingen, desnoods twee vaste plekken, maar ook niet meer." (64 jaar, jeugdblind)

Een aanpassing die soms in de inrichting van de woonruimte wordt gedaan is die van de aanschaf van enkel meubels met ronde hoeken, zoals bij Bert het geval is:

Bert: "Wat wij bijvoorbeeld wel hebben is alleen meubels met ronde hoeken, zodat je je niet tegen punten kan stoten. Zoals deze tafel, de achtertafel, de kast. We hebben gewoon weinig punten in huis." (55 jaar, geboortebblind)

4.1.2 Hulpmiddelen

Hulpmiddelen kunnen er voor zorgen dat het leven thuis gemakkelijker wordt. Hulpmiddelen zijn er voor alle mogelijke huishoudelijke klusjes, ook zijn er apparaten te verkrijgen met speciale aanpassingen. Voor aanschaf van deze middelen zijn verschillende websites te raadplegen, allen met een breed aanbod van hulpmiddelen voor zowel slechtzienden als blinden. Een overzicht van deze sites kunt u vinden bij de referenties. In dit onderzoek zijn zowel slechtzienden als blinden benaderd. Er is gebleken dat sommige hulpmiddelen door beide groepen worden gebruikt en sommige zijn specifiek voor één doelgroep.

De slechtzienden in dit onderzoek maakten veel gebruik van speciale brillen of loepen met verschillende sterktes. Voor het gebruik van de computer wordt door slechtzienden gebruik gemaakt van een beeldschermloep of speciale software waarmee men gebruik kan maken van een digitale loep, of waarmee alle letters groter gemaakt kunnen worden. De respondenten die blind zijn maken bij werkzaamheden op de computer gebruik van spraaksoftware en de brailleleesregel.

De daisyspeler is een apparaatje dat verschillende functies vervult. Van origine is het gemaakt om boeken voor te lezen, van cd of vanaf een geheugenkaartje. Tegenwoordig kan het ook gebruikt worden voor memo's, om kleuren te detecteren of om te zien of er nog licht aan staat. In tabel 4.1 kunt u zien van welke hulpmiddelen ze gebruik maken, en of deze voor beide of door één van de doelgroepen gebruikt wordt.

Slechtzienden	Blinden	Beiden
Beeldschermloep	Brilleregel (PC)	Daisyspeler
Leesloep	Wasmachine met braille	Spraak software (PC)
Leesbril	Wekker met braille	Scanner (PC)
Grootletter-telefoon	Sprekende telefoon	XL Raboreader
Verreijkertje	Braille 'tang'	Sprekend/ braille horloge
		Kookwekker met puntjes

tabel 4.1: Hulpmiddelen

Naast het gebruik van hulpmiddelen en vaste plaatsen voor spullen zorgen handigheidjes en gewoontes er volgens Rianne ook voor dat ze thuis goed uit de voeten kan.

Rianne: " je hebt gewoon wat foefjes, handigheidjes. Ik heb de lampen zo ingesteld dat als de knopjes naar beneden zijn, dat ze dan uit staan. behalve de hal, die heeft een hotelschakeling, maar

dan weet ik dat de knoppen ongelijk moeten staan. Zo heb je niet eens speciale hulpmiddelen nodig." (73 jaar, jeugdblind)

4.1.3 Locatie

In het model van Scannell & Gifford (2010) zijn de sociale arena en symbolen samen met de fysieke aspecten van een plaats van belang voor de factor Plaats als onderdeel van iemands plaatsbeleving. De locatie en met name de nabijheid van het openbaar vervoer is ook door Marston, Golledge en Costanzo (1997) genoemd als essentiële aspecten voor de woonlocatie keuze voor visueel gehandicapten. De vraag die tijdens de interviews omtrent dit onderwerp gesteld werd, was of de locatie bewust gekozen was. Heeft men bewust voor deze stad gekozen, deze wijk of deze straat? Vervolgens werd doorgevraagd welke aspecten hier een rol in hadden gespeeld. Door middel van dit doorvragen is getracht er achter te komen welke van deze sociale en fysieke factoren een rol spelen voor visueel gehandicapten.

Zes van de tien respondenten uit dit onderzoek wonen in de stad Groningen. De andere vier wonen net buiten de stad, maar hebben minstens vijf jaar of langer in de stad Groningen gewoond. Geen van de respondenten woont in de oude binnenstad, of binnen de diepenring. Het meest voorkomende antwoord op de vraag wat men belangrijk vond aan de woonlocatie, wat ook gelijk als een van de belangrijkste redenen voor de keuze van de woonlocatie wordt aangegeven, is de nabijheid van een bushalte. Dit komt dus overeen met het onderzoek van Marston, Golledge en Costanzo (1997). Alle respondenten gaven aan dat dit een belangrijke rol heeft gespeeld bij de locatiekeuze. De bus wordt veel gebruikt voor dagelijks vervoer naar bijvoorbeeld werk of vrienden en als start van langere reizen, zoals vakanties. Bert geeft aan dat de nabijheid van zowel de bushalte als ook de nabijheid van winkels doorslaggevend waren bij zijn woonlocatiekeuze:

Bert: "We hebben van tevoren gekeken of de bus dichtbij is, en of de winkels dichtbij zijn. Ja, dat heeft zeker wel een rol gespeeld, we hebben dat daarom ook van tevoren bekeken. Voor meer dingen moet je dan naar het Overwinningsplein, en daar zou ik heen kunnen lopen, maar meestal doe ik dat ook met de bus." (55 jaar, geboortebblind)

De nabijheid van een bushalte, of van OV in het algemeen is dus van groot belang voor visueel gehandicapten. Het maakt dat het centrum van de stad en de rest van Nederland goed te bereizen zijn. Deze kenmerken zijn te scharen onder de gebouwde fysieke factoren zoals vermeldt in het conceptueel model. Dit is dus niet zozeer kenmerkend voor Groningen, maar met name een praktische keuze.

Er zijn door twee respondenten ook natuurlijke fysieke aspecten genoemd die voor hen van belang zijn voor hun woonlocatie. Het ging hierbij om rust en ruimte in hun woonomgeving. De nabijheid van bos, bomen gaven een ruimtelijk gevoel, een gevoel van rust. Dit werd ondersteund door het horen van de wind in de bomen en het geluid van vogels. Jaap vertelde:

Jaap: "Ik vind hier zitten met die wind.. prachtig, door de bomen. Soms als het een beetje hard waait of stormt, dan zit ik ook hier graag met een kop koffie of zo. Ik heb het hier qua woonplaats wel erg goed getroffen. Het is echt een goeie locatie". (64, jeugdblind)

Alle respondenten gaven aan dat ze hun huidige woonlocatie prettig vinden en dat ze ook niet zo snel zouden willen verhuizen. Dit idee van ergens (dichtbij) willen blijven wonen is terug te vinden in de factor 'behoud nabijheid' als proces onderdeel van plaatsbinding in het conceptueel model. Een mogelijke reden om eventueel wel te verhuizen is bijvoorbeeld werk, maar liever doet men het niet. Bij het maken van deze keuze spelen ook praktische aspecten een belangrijke rol, zoals het opnieuw moeten leren kennen van de routes vanaf huis.

4.2 Oriëntatie

Om een plaats te ervaren en te beleven is het van belang om hier ook daadwerkelijk heen en doorheen te reizen. In paragraaf 2.4 is naar voren gekomen dat oriëntatie door visueel gehandicapten anders wordt aangepakt. Door het (deels) wegvallen van het zintuig zicht zijn zij aangewezen op andere manieren van oriëntatie. De voorbereidingen voor het ergens heen reizen en de reis zelf zijn voor visueel gehandicapten anders dan voor zienden. In deze paragraaf worden zowel de voorbereidingen, mogelijkheden en de moeilijkheden die tijdens dit onderzoek naar voren zijn gekomen, besproken.

4.2.1 Mogelijkheden

Alle respondenten in dit onderzoek hebben aangegeven dat ze een reis graag goed voorbereiden. Het voorbereiden van een reis kan door visueel gehandicapten op verschillende manieren gedaan worden. Er is in de voorbereiding ook een verschil of men geheel blind is, of slechtziend. De slechtziende respondenten gaven aan vooral baat te hebben bij het zoeken naar een goede kaart op de computer en deze vergroot af te drukken. Deze kaartjes zijn ook tijdens de reis dan goed te lezen. De computer wordt ook gebruikt door de blinde respondenten. Zij kunnen door middel van spraaksoftware hun reis voorbereiden. Door drie blinde respondenten wordt gebruik gemaakt van een reliëf- of braillekaart. Dit zijn plattegronden van bijvoorbeeld de stad Groningen, gedrukt in braille. Het voordeel van deze kaarten is ook al door Harder & Michel (2002) aangegeven in hun onderzoek. Deze kaarten zijn vrij groot, omslachtig en niet allemaal up to date, maar desondanks zorgen ze ervoor dat de gebruiker een goed beeld kan krijgen van de stad.

Jaap: "Een plattegrond van de stad helpt wel, tenminste, helpt mij. Nog niet van de nieuwe wijken, dat is wel jammer. [...] Maar als je dan bijvoorbeeld in de Oosterparkwijk moet zijn, en ik weet natuurlijk niet alle straten daar, dan helpt zo'n kaart echt." (64 jaar, jeugdblind)

Naast de 'ouderwetse' kaarten is het tegenwoordig ook mogelijk om speciale software te installeren op de telefoon, of gebruik te maken van een gps-systeem. Verschillende respondenten maken gebruik van deze systemen, dit wordt veelal gezien als vervanging voor de kaarten. Zoals Marston et al. (2007) al aangaven is de keuze voor een van de verschillende systemen persoonlijk van aard. Zo maakt Johan gebruik van een routeplanner op zijn telefoon, maar hij mist nog wel het een en ander:

"Johan: Wat ik nog mis is een systeem dat mij precies vertelt waar ik langs loop. Bijvoorbeeld links is die en die winkel, rechts die en die. Je loopt nu langs een rotonde, rechts is die straat, links is die straat. dus een systeem dat me vertelt waar ik ben. [...] ik denk dat dat heel belangrijk is, en zorgt voor meer plaatsbeleving." (26, geboortebblind)

De taststok is voor blinden een essentieel voorwerp om buiten te kunnen lopen of zich te oriënteren. Ondanks dat er veel verschillende soorten zijn, wordt veelal de standaard stok gebruikt om op de grond te tikken. Deze stok wordt door slechtzienden niet gebruikt. Marie (slechtziend) heeft wel een herkenningsstok, maar gebruikte die toch liever ook niet:

Marie: ik heb wel een herkenningsstok, geen taststok. telescopisch, past dus mooi in mijn tas, heb ik altijd wel bij me, maar ik gebruik m dus nooit. [...] Dat is ook een hele hoge drempel, hè, Dan zien ze het aan je. Nu gewoon niet. En nu kan ik het vertellen wanneer ik dat wil. (59 jaar, slechtziend)

Met de taststok wordt over de witte geleidelijnen geschraapt, waardoor deze duidelijk te herkennen zijn. Witte geleidelijnen liggen met name in het centrum en rondom het station. De meningen over deze lijnen zijn onder de respondenten verdeeld. De een vindt dat er genoeg zijn en ervaart ze als handig. Anderen vinden dat er meer mogen komen, maar ook dat sommige lijnen compleet nutteloos zijn. Hierbij geeft Harry als voorbeeld een lijn van het station richting A-weg:

Harry: "Je moet dan over de smalle stoep met rechts de bussen en het andere verkeer, en links staan de taxi's, die vaak met de motorkap over de stoep steken. Maar die lijn loopt niet door. Een stuk van een meter of 25 is gewoon weg. Aan het eind is de oversteek, een zebra, daar is ie wel weer, maar het stuk ertussen is kennelijk niet belangrijk genoeg om dat gewoon door te tegelen. Tot aan de taxi's is geregeld, maar als je verder wilt, moet je jezelf zien te redden." (45, laatblinde)

Hieruit blijkt ook dat, net als in het onderzoek van Kitchin et al. (1998), ruimtelijk beleid van instanties zoals een gemeente niet altijd aansluit bij de wensen van de doelgroep. Als er voor de aanleg van deze lijn overleg zou zijn geweest met bijvoorbeeld de NVBS zou deze lijn zonder meer zijn doorgetrokken.

Eén van de respondenten in dit onderzoek maakt naast de taststok ook gebruik van zijn blindengeleidehond. De hond kent de vaste routes en kan bijvoorbeeld een vrij zitplek in de bus of trein opzoeken. Door middel van commando's kan de hond ook de weg vinden, maar de respondent moet zelf weten waar hij ongeveer is.

Tijdens het walk-along interview met Bert is gebruik gemaakt van een loopstokje. Dit is een kleine houten (wit met rode strepen) stok die gebruikt wordt door de respondent bij het maken van wandelingen (figuur 4.1). Ondanks het feit dat MacPhearson (2011) vele mogelijkheden benoemt om met een visueel gehandicapte te lopen, zoals de 'C-grip', handen vasthouden of de rugzak vasthouden, komt een stokje als hulpmiddel niet naar voren. Dankzij dit stokje heeft Bert geen taststok nodig en hoeft hij tevens de begeleider niet bij de arm te houden. Met warm weer kan dit onprettig zijn. Hij kan door gebruik van dit loopstokje toch gemakkelijk lopen met een begeleider. Deze stok is gemaakt door een bekende van de respondent en daardoor ook niet in de verschillende webwinkels te verkrijgen. Men kan wel een opklapbare taststok in opgeklapte toestand op dezelfde manier gebruiken.

fig 4.1: Loopstokje (foto: van Zuidam, 2011)

4.2.2 Moeilijkheden

Ondanks een goede voorbereiding kan men onderweg toch moeilijkheden tegenkomen. Zo komen de respondenten verschillende obstakels tegen. Zo kan de ingang van een gebouw lastig te vinden zijn, zoals ook bleek uit het onderzoek van Imrie (1999) of is de ruimte gewoon onhandig ingedeeld (Passini, 1988). Dit zijn situaties die zich kunnen voordoen, wederom vanuit een *able-bodied* gedachte van bijvoorbeeld beleidsmakers of architecten. Er wordt te weinig of geen rekening gehouden met een kleine doelgroep zoals blinden.

Tijdens het volgen van de blindengeleidelijnen in de stad kan het gebeuren dat deze lijnen te dicht langs een paal of bord lopen. Het beleid van de stad inzake het neerzetten van reclameborden is wel verbeterd, maar daarvoor in de plaats is een groot aantal terrassen gekomen, hetgeen vooral aan de zuidkant van de Grote Markt en aan het Zuiderdiep problemen oplevert.

Het grootste obstakel wordt gevormd door het enorme aantal fietsen in de stad Groningen (van Hoven & Elzinga, 2009). Alle respondenten geven aan hier regelmatig last van te hebben. De fietsen staan overal geparkeerd, vaak dwars op de stoep. Het zijn er vooral erg veel en ze staan op plekken waar je ze niet altijd verwacht. Jaap geeft aan dat hij hier zich nog wel eens aan blesseert en minstens een paar fietsen per week omgooit. Ook tijdens het walk-along interview met Evert blijft zijn stok regelmatig hangen in een fietswiel. Hij zegt hierover:

Evert: "Groningen is ook gewoon een echte fietsenstad, we hebben er gewoon veel. [...]Hier staan ook altijd fietsen, maar goed, het voordeel is dan wel weer dat ze er altijd staan, dan weet je het tenminste zeker. ...en hier ook weer fietsen." (38, geboortebblind)

Het kan ook voorkomen dat iemand verdwaald, ondanks een goede voorbereiding. Dit kan gebeuren door misinterpretatie of bijvoorbeeld verkeerd tellen van kruispunten. Dit wordt door Kitchen et al. (1998) '*Self produced*' *confusion* genoemd. Als men verdwaald door plotselinge veranderingen op de route, zoals omleidingen, geparkeerde auto's op de stoep, spreekt men van '*Situational confusion*'. Beide gevallen worden door de respondenten genoemd. De respondenten geven daarbij ook aan in zo'n geval nooit te schromen om een voorbijganger te vragen om hulp of richting.

4.3 Vaste & nieuwe routes

In het dagelijks leven maakt iedereen gebruik van vaste routes. Op deze manier wordt er op straat een 'ballet' opgevoerd van mensen die hun weg zoeken en vinden (Seamon, 1980). In dit ballet is het voor visueel gehandicapten van essentieel belang dat zij gebruik maken van vaste routes (Morrongiello, 1995). Alle blinde respondenten in dit onderzoek geven aan dat het gebruik van vaste routes voor hen inderdaad van belang is. Zo geeft Diederik de route naar de winkel als voorbeeld. Hij hoeft hier niet echt over na te denken, omdat hij dit zo vaak loopt:

Diederik: Winkels zijn hier ook mooi dichtbij. Hier tegenover zowat. Ik hoef dan alleen maar over te steken, en dan ga ik door het park heen, het bruggetje over, dan rechts, en dan loop ik zo de supermarkt in. [...] Dat zijn een beetje vaste routes, dat is echt handig. (45 jaar, geboortebblind)

Deze routes dienen van tevoren wel geleerd te worden, door bijvoorbeeld eerste met een ziend persoon de route te lopen en zo te bestuderen. Hierdoor maakt men dus een mental map, zoals ook door Passini (1988) werd beschreven. Het voordeel van deze *mental maps* is bijvoorbeeld ook dat visueel gehandicapten op die manier vertrouwd raken met de directe omgeving, en hier zich dus enigszins ook 'thuis' voelen.

Dit gebruik van vaste routes kwam ook tijdens de walk-along interviews naar voren. Belangrijke elementen in de omgeving zoals een pinautomaat of een brievenbus werden door de respondenten aangewezen zodra er langs werd gelopen. Ondanks het ontbreken van herkenningspunten op die plek wisten ze deze moeiteloos te vinden. Dit zijn dus factoren die te scharen zijn onder de gebouwde fysieke factoren uit het conceptueel model. Deze dragen bij aan een prettige woonomgeving en op die manier op een positieve manier van plaatsbeleving.

Tijdens de interviews is de respondenten gevraagd hoe zij een nieuwe route aanpakken, of hoe ze ergens komen als ze er nog nooit zijn geweest. Naast een goede voorbereiding zoals het bestuderen van een kaart of het opzoeken op de computer wordt het ook als handig ervaren om van tevoren te vragen hoe de route is vanaf bijvoorbeeld de bushalte. Ook wordt wel eens iemand gevraagd om hen op te wachten. Op deze manier hoeft alleen de juiste straat gevonden te worden, iets wat zeker in de stad Groningen als niet heel lastig wordt ervaren. Verschillende reisorganisaties zoals de NS en vliegtuigmaatschappijen bieden assistentie aan visueel gehandicapten. Men kan bijvoorbeeld afgezet worden bij de taxi's. Van deze service wordt door verschillende respondenten gebruik gemaakt, wat ook als erg handig wordt ervaren.

De slechtziende respondenten van dit onderzoek hebben geen moeite met het vinden van onbekende plekken. Beiden maken daarvoor ook gebruik van een fiets. Beiden kunnen ook straatnaambordjes lezen, al moet dit wel stilstaand en van dichtbij gebeuren. Ondanks dit (beperkte) zicht is het fietsen en het zich oriënteren op onbekende plekken erg inspannend.

De respondenten geven aan dat binnen Groningen alles vrij makkelijk te vinden is, of goed te bereiken met het openbaar vervoer. Mocht het toch voorkomen dat een locatie lastig te vinden is, of vanwege bijvoorbeeld het tijdstip het openbaar vervoer niet toereikend zijn, wordt er door alle respondenten nog wel eens gebruik gemaakt van de deeltaxi. Dit is een taxi die mede door financiering van de gemeente Groningen aan (visueel) gehandicapten wordt aangeboden tegen het tarief van regulier openbaar vervoer. Bert geeft ook aan dat het niet voor dagelijks vervoer is, maar meer voor uitzonderlijke gevallen:

Bert: "Als het met de bus moeilijk is, of als ik ergens heen moet waar ik de weg niet weet, dan neem ik wel de deeltaxi. Meestal voor bezoek aan vrienden en kennissen, of een enkele keer van het station. Als ik een vergadering heb in Utrecht kom ik pas laat weer op het station, en dan sluit de bus zo goed aan dat ik hem net mis. Dan neem ik meestal wel een deeltaxi naar huis." (55 jaar, geboortebblind)

4.4 Zintuiglijke beleving

In paragraaf 2.3 is naar voren gekomen hoe de geografie lange tijd is gedomineerd door visuele aspecten. De andere zintuigen spelen echter bij plaatsbeleving een minstens net zo belangrijke rol (Trell & van Hoven, 2010). Onder andere Downs (in Holloway & Hubbard, 2001: 45) laat zien hoe onze zintuigen als filter werken voor de informatie die we van buiten ontvangen. Zoals ook in het conceptueel model naar voren is gekomen spelen de zintuigen een belangrijke rol in de oriëntatie in de ruimte en de beleving van een ruimte, en zijn zo van invloed op de plaatsbeleving en plaatsbinding. De verschillende zintuigen en de ervaringen van de respondenten hiermee zullen hier worden toegelicht.

4.4.1 Zicht

Onder de respondenten is een grote variatie aan soorten blindheid. In tabel 3.2 kunt u deze verschillen terugvinden. Er is tijdens het onderzoek grofweg een driedeling gemaakt wat betreft zicht. Twee respondenten zijn slechtziend, zij hebben vroeger goed gezien en kunnen nog steeds zo'n 15% zien. Vier respondenten hebben vroeger een beetje tot goed gezien en zijn inmiddels al enkele jaren blind (jeugd- of laatblind). Vier respondenten zijn vanaf hun geboorte blind en hebben nooit meer verschil kunnen opmaken dan licht of donker (geboortebblind).

Deze verschillen bleken van belang bij zowel oriëntatie als de beleving van ruimte en plaats. Ondanks de moeilijkheden die kwamen met het slechte zicht, waren beide slechtziende respondenten toch blij met het feit dat zij nog wel wat kunnen zien. Met de vermindering van hun zicht hebben zij inmiddels leren omgaan. De laatblinden gaven aan dat het feit dat ze nog wel hebben kunnen zien hen het idee gaf dat ze een voorsprong hadden ten opzichte van geboorteblijnden omdat ze een bepaalde ruimte konden visualiseren. Zo hadden zij allemaal Groningen ook echt gezien, en maakten op basis daarvan gebruik van hun mentale kaart die ze destijds gevormd hebben.

Harry: "Voordeel hierbij is dat ik vroeger wel zicht had, zo kan ik me dus goed oriënteren.[...] Zo visualiseer je de stad eigenlijk. Dat doe ik ook gewoon met alles eigenlijk. [...] De mentale kaart, plattegrond, die ik toen in feite gemaakt heb, heb ik nog steeds in gebruik." (45 jaar, laatblind)

De respondenten die vanaf hun geboorte blind zijn geven aan dat ze ten opzichte van laatblinden het voordeel hebben hun hele leven al gewend zijn om niets te zien. Ze hoeven zo geen gewenningsproces door te maken. Wel komt naar voren dat het zonde is dat ze geen kleuren kennen en bijvoorbeeld nooit een kruin van een boom kunnen zien. Een boom kan wel 'bekeken' worden door de bast, takken en bladeren te voelen.

Bert: "Als ik bijvoorbeeld een boom ga bekijken, dan begin ik altijd bij het detail, en ga dan naar het grotere geheel toe. Mensen die wel kunnen zien, bekijken eerst het grote geheel, en gaan dan naar de takken en de bladeren, bij wijze van spreke. Bij mij is dat dus omgekeerd. Ik kan dus een boom ook nooit helemaal overzien, omdat die gewoon te hoog is." (55 jaar, geboortebblind)

In paragraaf 2.4 kwam naar voren dat het mogelijk is om een gedeelde *sense of place* te creëren (Tuan, 2004). Deze gedeelde aspecten zouden overeen komen met de groepsaspecten van het conceptueel model. De variatie in blindheid zorgt ervoor dat er niet te spreken is van één groep. Het verschil in deze individuele persoonlijke aspecten zorgen dus ook voor een verschil in plaatsbeleving.

4.4.2 Gehoor

Geluiden zijn voor visueel gehandicapten van groot belang. Met name omgevingsgeluid kan heel veel informatie leveren over wat er om iemand heen gebeurt. Volgens Holloway & Hubbard (2001: 47) hebben blinden niet zozeer een beter gehoor, maar worden ze gedwongen hier beter en meer gebruik van te maken. Alle respondenten benadrukken dit grote belang van het gehoor. De taststok werkt niet alleen om dingen te voelen, maar de echo van het getik verraad wat er in de nabije omgeving staat. Zo kunnen verschillende respondenten het verschil horen tussen muren, deuren, bomen of struiken. Bij het oversteken wordt geluisterd naar het verkeer, en bij goed weer is het volgens Johan ook mogelijk om fietsers aan de overkant van de weg te horen.

Bepaalde geluidsbronnen kunnen ook ter oriëntatie dienen. Zo bleek tijdens het walk-along interview met Evert het belang voor hem van de drukke weg en het geluid van een fontein ter oriëntatie.

Evert: "Hier heb je de Korreweg, dat is een mooi herkenningspunt, je hoort hem altijd. En dan kom je hier bij de vijver. De fontein is natuurlijk een mooi herkenningspunt hier in de buurt. Je hoort die ook bijna altijd." (38 jaar, geboortebblind)

Teveel geluid kan juist ook weer desoriënterend werken. Dit werd door onder andere Raimbault en Dubois (2005) ook wel 'geluidsvervuiling' genoemd. Deze geluidsvervuiling kan bijvoorbeeld veroorzaakt worden door een kermis, vertelt Jaap:

Jaap: "De kermis gaat er wel ietsje op vooruit, want dat is tegenwoordig minder lawaai dan vroeger. Maar is er een muziekfestival op de Grote Markt, dan blijf ik daar ver uit de buurt. Ik heb wel eens iemand gebeld, zo van ik, moet naar het provinciehuis, maar ik durf daar niet langs." (64 jaar, jeugdblind)

Naast veel geluid kan het ook juist fijn zijn om niet te veel te horen. De drukte van het verkeer, de vele geluiden van de stad kunnen ook vermoeiend zijn omdat daar extra op wordt gefocust. Daardoor is de stilte in de achtertuin van Jaap voor hem ook erg prettig. Ook Johan noemt deze stilte als iets positiefs, omdat hij dan enkel de wind hoort en de vogels. Dit zijn dus wel plaats specifieke kenmerken, maar niet zozeer kenmerkend voor de stad Groningen.

4.4.3 Tast

Tast wordt door blinden op verschillende manieren in het dagelijks leven gebruikt. Als eerste is het van belang voor blinden om braille te kunnen lezen. Dit wordt zowel thuis, achter de computer als ook buiten tijdens het reizen gebruikt. Zo is onlangs op de Nederlandse stations op de leuning van de trappen naar een perron de perronnummers in braille aangebracht.

Tast wordt ook gedaan en gevoeld via de taststok. Hull (1990) noemt dit "kijken met de taststok". Het probleem daarbij is volgens hem dat zienden nogal de neiging hebben om de blinde te 'helpen' door dingen aan te wijzen met zijn stok. Het is dus van groot belang dat een blinde de vrijheid heeft om met zijn stok de omgeving in hem op te kunnen nemen. De taststok wordt ook gebruikt om obstakels te herkennen en ze zo te ontwijken. Tast kan ook gebruikt worden om bepaalde voorwerpen te 'bekijken'. Een voorbeeld hiervan is een maquette van bijvoorbeeld Groningen zoals u op de voorpagina kunt vinden, of bijvoorbeeld van een groot gebouw, zoals een kathedraal:

Bert: " We zijn ooit eens een keer naar de grote kathedraal in de Zweedse stad Lund geweest, en de dominee die gaf mij toen een model en hij had er ook nog een maquette van. Ik kon wel gewoon door die kathedraal lopen, maar ik had dus geen idee hoe het grotere geheel eruit zag. Met dat model in m'n handen, en die maquette, kon ik me dat wel voorstellen." (55 jaar, geboortebblind)

Sommige respondenten geven ook aan dat ze gebruik maken van tast door middel van hun voeten. Verschillende soorten ondergrond of bepaalde oneffenheden kunnen worden onderscheiden en als oriëntatiemiddel gebruikt. Tijdens het walk-along interview met Evert wees hij ook enkele malen op bepaalde gladdere tegels bij opritten. Deze zijn voor Rianne ook van belang:

Rianne: "Als je dan verder loopt, zwaai je met die stok vóór je om obstakels op te vangen. [...] ik loop dan langs de bushalte. En wat ik ook veel gebruik: het gevoel van je voeten, want op een gegeven moment krijg je gladdere stenen, dat is een oprit. dan moet ik iets naar rechts, anders loop ik tegen een insteek haven aan." (73 jaar, jeugdbblind)

4.4.4 Geur

De meningen van de respondenten over het belang van geur zijn verdeeld. Voor de één is het wel van belang, de ander vindt het te wisselvallig, of geeft aan dat hij niet zo goed ruikt. Het feit dat het niet constant is, is voor Johan een reden om het niet te gebruiken:

Johan: "Nee, dat kan namelijk bijna niet. je moet iets hebben dat constant is, want zelfs een bakker of snackbar, ook die zijn wel eens dicht. Ik zou dus eigenlijk niets kunnen bedenken waarbij je geur als referentie kan gebruiken. Het moet niet het enige zijn, want als het er dan niet is zou je dat punt dus niet kunnen herkennen." (26 jaar, geboortebblind)

Voor anderen dient geur niet als direct oriëntatiemiddel, maar meer als een bevestiging. Het kan bijvoorbeeld bevestigen of de juiste winkel is gevonden:

Gerard: "Dan ruik je eens een keer, en dan denk je hé, ik sta in een kledingzaak, maar ik zocht een boekenwinkel. De kapper in de stad vond ik ook altijd mede door de geur. Die heeft een speciaal kappersgeurtje." (68 jaar, laatblind)

Harry: " ...je doet er wel wat mee. Zo heb je in de binnenstad, bij de Oude Ebbingse, een parfumerie zitten, dat een soort van herkenningspunt voor mij geworden. Dat ruik je gelijk als je in de buurt komt. Een normaal mens doet er niets mee, maar voor mij is dat een belangrijk oriëntatiepunt. Als die weg is, moet ik iets anders zoeken." (45 jaar, laatblind)

Voor Evert is geur net zo belangrijk als zijn gehoor. Hij herkent bepaalde bomen en hun locatie aan de geur. Winkels hebben ook zo hun eigen geur, al verdwijnen de echt geurende, ambachtelijke winkels wel langzaam. Ook ondergrond kan al geurend een verschil maken:

Evert: "Geur is echt heel belangrijk, daar wordt te weinig mee gedaan. Je moet niet geuren maken die er niet al zijn, maar natuurlijke geuren, die verschillen veroorzaken. Dat kan met struikgewas, met bomen, misschien wel met steensoorten. Asphalt ruikt bijvoorbeeld anders dan tegels, vooral bij warm weer." (45 jaar, geboortebblind)

4.5 Groningen

Een plaats wordt geconstrueerd door een combinatie van verschillende aspecten. Dit kan worden opgedeeld naar drie verschillende aspecten, zoals Relph (1979) doet. Hij onderscheidt fysieke aspecten, activiteiten en betekenissen. Men kan er ook voor kiezen om een plaats op te delen in twee componenten zoals Scannell & Gifford (2010) hebben gedaan in hun model. Hierbij onderscheiden zij de fysieke en sociale aspecten. Verschillende van deze fysieke en sociale aspecten zijn inmiddels naar voren gekomen. In deze paragraaf zal dit verder worden toegespitst op de stad Groningen.

Er zal in deze paragraaf getracht worden om een antwoord te vinden op de vraag welke aspecten van Groningen voor visueel gehandicapten een belangrijke rol in hun dagelijks leven en hun plaatsbeleving. Alle respondenten wonen in de stad Groningen, of hebben hier gewoond. Er zal worden ingegaan op de verschillende plaats specifieke kenmerken, op welke manier dit ervaren wordt en of dit als positief of negatief wordt beleefd. In paragraaf 2 en het conceptuele model is naar voren gekomen dat zowel positieve als ook negatieve ervaringen bijdragen aan de beleving van een plaats. Beide aspecten zijn ook genoemd door de respondenten.

4.5.1 Positieve plekken

Een plaats kan als persoonlijk worden ervaren als men herhaaldelijk bepaalde ervaringen met die plek heeft. Door middel van die ervaringen, zoals bepaalde geluiden, geuren of ervaringen kan men een bepaalde liefde voor een plek opbouwen, of zoals Tuan (in: Holloway & Hubbard, 2001: 75) noemt: een topophilia. Visueel gehandicapten zijn hiervoor aangewezen op andere combinaties van zintuigen dan zienden mensen, zoals ook in paragraaf 2.4 naar voren is gekomen.

De respondenten is allereerst gevraagd of zij bewust voor de stad Groningen als woonplaats hebben gekozen, en welke redenen daar eventueel aan ten grondslag lagen. De respondenten geven veelal aan dat Groningen in eerste instantie is gekozen als woonplaats omdat er een mogelijkheid was om er te studeren en/ of te werken.

Een nieuwe woonplaats brengt met zich mee dat alle straten en routes opnieuw moeten worden geleerd. Voor blinden zijn deze routes van groot belang en het kost redelijk wat tijd en moeite om dit opnieuw te moeten leren. Om deze reden zijn sommige respondenten ook blijven wonen in de stad. Zo geeft Harry ook aan dat hij het liefst bij Groningen in de buurt blijft, en alleen verhuist als het echt zou moeten:

Harry: "Verhuizen zou ik alleen doen als het echt moet, vanwege werk of zo. Anders wil ik toch wel liever in of dichtbij Groningen wonen." (45 jaar, laatblind)

Vervolgens is gevraagd aan de respondenten of er bepaalde plekken in Groningen zijn die zij als prettig ervaren. Dit kunnen plekken zijn waar men vaak komt, of gewoon graag op bepaalde momenten. Hierbij is een opdeling te maken naar plekken waar men graag komt voor ontspanning en plekken waar men komt om andere redenen zoals bijvoorbeeld culturele activiteiten. Zo worden de Stadsschouwburg en de Oosterpoort meerdere malen genoemd om een avondje naar een voorstelling of concert te gaan.

Ter ontspanning geven verschillende respondenten aan dat ze graag een rondje wandelen door het Noorderplantsoen. Ondanks het feit dat de oriëntatie er moeilijk kan zijn vanwege de vele onregelmatige paden wordt het ervaren als een plek waar men kan ontsnappen aan de drukte en het gewoel van de stad. Ook het stadspark wordt als dusdanig ervaren. Evert vertelt over het Plantsoen:

Evert: "Dat is echt de tegenstelling van de stad. Enerzijds zijn daar de stadse dingen, en dan heb je ineens een soort bos, een park. [...] Bomen in de stad vind ik wel heel belangrijk. Parkachtige omgeving in de stad, dat maakt de stad. Daar wordt vaak wat nonchalant mee omgegaan, zo van dat is niet zo belangrijk, maar dat is het wel." (38 jaar, geboortebblind)

Andere plekken waar deze rust ook wordt ervaren zijn de Prinsentuin en het Martiniekerkhofje. De Hoornseplas ligt aan de rand van de stad, en is voor Bert op loopafstand en tevens een favoriete plek voor een wandeling. Tijdens het walk-along interview komen hier verschillende aspecten naar voren:

Bert: "Het is natuurlijk heel dichtbij, je bent er zo.[...] Je kan hier lekker wandelen, er is de ruimte, je kan de wind voelen, en je hoort hier erg veel vogels, dat vind ik ook mooi." (55 jaar, geboortebblind)

4.5.2 Negatieve plekken

Op dezelfde manier waarop we plekken als positief kunnen ervaren, kunnen plekken volgens Tuan (in Holloway & Hubbard, 2001: 107) een gevoel van angst voor een plek, topophobia, opleveren. Dit zijn plaatsen die worden gekenmerkt door een gevoel van angst, onveiligheid of het gevoel dat men er niet hoort. Om deze reden is ook in het conceptuele model van dit onderzoek de emotie angst toegevoegd aan het conceptueel model.

Aan de respondenten is gevraagd of er plaatsen in Groningen zijn waar ze negatieve ervaringen mee hebben, of die ze liever mijden. Eén van die plekken die verschillende malen wordt genoemd is de museum- of Werkmanbrug. Doordat het door zowel voetgangers als fietsers wordt gebruikt is deze brug erg druk. Daarom wordt deze brug ook bij voorkeur gemeden door visueel gehandicapten. Buiten het drukke verkeer heeft deze brug als nadeel dat deze, met name in het midden, geen gidslijnen heeft.

Deze gidslijnen ontbreken ook op de Grote Markt. Deze wordt door blinden ervaren als een grote lege vlakte. De slechtziende respondenten in dit onderzoek hebben er in principe geen moeite mee, maar vinden het minder prettig als het er erg druk is. Blinde mensen trekken liever rondom de Grote Markt in plaats van deze over te steken. Ook andere pleinen worden bij voorkeur gemeden, zoals bijvoorbeeld de Ossenmarkt en de Westerhaven. Harry vertelt hierover:

Harry: "De Westerhaven, die is druk, groot, met de Mediamarkt, parkeergarage en van die rare roltrappen. Heeft ook weer puur met oriëntatie te maken. Het is erg open, zo'n plein, te groot, niet behapbaar. Ik heb liever een rommelige binnenstad met karakter die behapbaar is, dan die Westerhaven. Misschien is het wel mooi om te zien, maar voor mij is het een waardeloze plek." (45 jaar, laatblind)

Ook drukke plekken met veel mensen, zoals de markt, worden door blinden bij voorkeur vermeden. Het stationsgebied en met name het stadsbalkon laten sommige respondenten ook liever links liggen. Dit doen ze vanwege de openheid en de mogelijkheid ergens (in) te vallen. Ook straten met veel terrasjes zijn een veelvoorkomend obstakelparcours in de stad. Rianne noemt als voorbeeld het Zuiderdiep:

Rianne: "Ik vind wel dat er zo ontzettend veel terrasjes zijn, zeker met mooi weer, je breekt echt je nek over de stoelen. Het maakt ook niet uit waar je uitstapt, je zit sowieso tussen de stoelen. Dat is niet handig. Ik kan het me wel voorstellen want het is daar mooi zonnig, maar voor ons is het totaal niet prettig." (73 jaar, jeugdblind)

4.5.3 Sense of place

In paragraaf 2.2 is naar voren gekomen dat een sense of place, een plaatsgevoel of het gevoel van plaatsbinding, niet als een eenduidig begrip kan worden gezien (Carter, Dyer en Sharma, 2007). Het begrip kenmerkt zich door een multi-dimensionaliteit en een hoge mate van vloeibaarheid waardoor er op een plek meerdere vormen van plaatsbinding kunnen ontstaan (Arefi, 1999). Zoals in het model van Scannell & Gifford (2010) in paragraaf 2.5 naar voren komt is plaatsbinding opgebouwd uit verschillende elementen waarbij een driedeling wordt gemaakt van Persoon, Plaats en Proces. Deze drie elementen zijn los van elkaar besproken in deze analyse. Zo is onder andere de mate van blindheid van de personen en de gevolgen daarvan naar voren gekomen. De verschillende negatieve en positieve elementen van de plaats Groningen zijn besproken. De verschillende oriëntatie en belevingsprocessen die voor blinden een rol spelen in Groningen zijn ook behandeld.

Door deze geleidelijke opbouw ook aan te houden tijdens de interviews is getracht de respondenten zelf te laten nadenken over hoe zij over de stad denken en voelen. Er is na deze opbouw aan iedere respondent gevraagd wat hun gevoel over de stad is en wat zij typische kenmerken vinden van de stad Groningen.

Ondanks de drukte, de vele terrasjes en de fietsen wordt de binnenstad van Groningen door blinden omschreven als een overzichtelijke stad. De stad heeft een behapbaar en goed te leren stratenpatroon waardoor blinden zich goed kunnen oriënteren.

Rianne: "Groningen is voor ons over het algemeen, op wat buiten wijken na, een goeie stad om je te oriënteren, de meeste straten zijn recht. Je kunt je er een goed beeld van maken hoe de stad in elkaar zit, de straten zijn recht. dus dan weet je goed waar je bent." (73 jaar, jeugdblind)

Bert: "Groningen heeft een redelijk overzichtelijk centrum. Zeker als je het vergelijkt met bijvoorbeeld Amsterdam, of Nijmegen, dan is Groningen makkelijker om te leren. Niet de hele stad, maar zeker wel het centrum." (55 jaar, geboortebblind)

Tom: "Het is een menging van grootstedelijkheid en overzichtelijkheid. Het is net niet zo klein dat je het gevoel hebt dat je overal iedereen tegenkomt, maar het heeft toch wel een soort van intimiteit" (58 jaar, Slechtiend)

Naast dit stratenpatroon heeft Groningen ook bepaalde typische geluiden. Deze zijn enerzijds van belang ter oriëntatie maar deze geluiden zijn ook echt kenmerkend voor de stad. Het geluid van de Martinatoren is hierbij het meest genoemde en ook belangrijkste kenmerk van de stad. Volgens Evert heeft iedere stad zijn eigen geluid en wordt Groningen gekenmerkt door de levendigheid, de bussen en vooral het carillon van de Martinatoren.

Evert: "Elke stad heeft ook een beetje zijn eigen geluid. Groningen heeft die toren in de stad, en de Grote Markt, het carillon en de klokken. dat is echt wel heel erg typisch Groningen." (38 jaar, geboortebblind)

Naast stadsspecifieke geluiden heeft Groningen ook zijn eigen geur. De geuren van de vroegere koffiebranderij, de fabriek van Niemeijer en in de herfst de lucht van de Suikerfabriek zijn allemaal kenmerkende geuren voor de stad voor meerdere respondenten.

Rianne: "... en daar rook je altijd de koffiebranderij. Ik denk niet dat die er nog steeds zit. ergens in de buurt van het station, dat ruikt dan minder lekker. De suikerfabriek en Niemeijer horen bij Groningen, net als de Martinatoren voor ziende mensen. Het stinkt ook niet, het is niet heel prettig, maar het hoort gewoon echt bij de herfst in Groningen." (73 jaar, jeugdblind)

De vele culturele mogelijkheden zoals het Noorderzonnifestival, de schouwburg en de Oosterpoort, worden als pluspunten en kenmerkend voor de stad gegeven. De levendige bevolking en het grote aantal studenten draagt hier volgens sommige respondenten aan bij. De stad wordt in dat opzicht ervaren als dynamisch, jong en flexibel.

Er zijn dus verschillende aspecten die een rol spelen voor de blinden in dit onderzoek bij hun gevoel van plaatsbinding met de stad Groningen. Een combinatie van de factoren Persoon, Plaats en Proces wordt verwerkt met en door de zintuiglijke ervaring tot een persoonlijk 'Groningen-gevoel'. Ondanks dat sommige Groningse kenmerken voor meerdere respondenten van belang zijn in hun beleving van Groningen, blijft plaatsbeleving een individueel proces. Een ieder maakt een andere combinatie van de verschillende aspecten op basis van zijn of haar emoties, kennis, gedrag en beleving.

5. Conclusies en aanbevelingen

Het doel van dit onderzoek was het zoeken naar een antwoord op de vraag:

Hoe beleven visueel gehandicapten de stad Groningen en welke aspecten zijn voor hen van belang bij het creëren van hun sense of place?

Door middel van diepte- en walk-along interviews met visueel gehandicapten is getracht een antwoord op deze vraag te vinden. De respondenten is gevraagd naar aspecten die een rol spelen bij hun gevoel over thuis, vaste en nieuwe routes en beleving van de omgeving door middel van de verschillende zintuigen. De locatie die in dit onderzoek centraal stond was de stad Groningen.

Als startpunt is het eigen huis genomen. Home is een plek om jezelf te zijn en rust te vinden in contrast met de buitenwereld (Holloway & Hubbard, 2001). Om deze rust te creëren passen blinden en slechtzienden de inrichting van hun huis aan aan hun handicap. Er is genoeg ruimte om te lopen en alle losse spullen hebben een vaste plek zodat ze snel teruggevonden kunnen worden. Door gebruikmaking van verschillende hulpmiddelen zoals een daisyspeler, speciale computersoftware of brailletoepassingen maken zij het zich zo aangenaam mogelijk. Het belang van de nabijheid van openbaar vervoer werd door Marston, Golledge en Costanzo (1997) al aangegeven en door de respondenten van dit onderzoek bevestigd. Winkels en een bushalte in de buurt zijn twee van de belangrijkste aspecten die een rol spelen bij de keuze van een woonlocatie.

Vanuit thuis is de stap gemaakt naar de buitenwereld. Onderzoek van Harder & Michel (2002) heeft uitgewezen dat het gebruik van braille- of reliëfkaarten van pas kunnen komen om de buitenwereld te leren kennen. De respondenten van dit onderzoek geven ook aan deze kaarten graag te gebruiken. Er wordt ook steeds meer gebruik gemaakt van speciale software op de computer, op de mobiele telefoon of speciale GPS-routeplanners. Als ondersteuning van de oriëntatie maken blinden gebruik van hun taststok of een blindengeleidehond. Voor het vinden van de juiste route wordt gebruik gemaakt van gidslijnen zoals stoepranden of blindengeleidelijnen op de drukkere plekken. Obstakels in de stad Groningen zijn met name de terrasjes, verkeerd geplaatste borden en de vele fietsen.

Dagelijkse routines vormen een belangrijk onderdeel in onze ervaring van ruimte en ruimtes. Het gebruik van vaste routes is voor blinden essentieel (Morrongiello, 1995). De respondenten van dit onderzoek bevestigen dit belang van vaste routes. Met name de routes naar de dichtstbijzijnde winkels en de toegang tot het openbaar vervoer spelen een grote rol in hun dagelijkse leven. Nieuwe routes worden goed voorbereid, maar desondanks worden deze vaak als inspannend ervaren. Wanneer een locatie niet bereikbaar is met het openbaar vervoer, kunnen visueel gehandicapten gebruik maken van de deeltaxi.

Volgens Holloway & Hubbard (2001) wordt de wereld om ons heen primair visueel ontvangen. Downs (in Holloway & Hubbard, 2001:45) benadrukt het belang van de zintuigen als filter van de informatie van de buitenwereld. Onder andere Trell & van Hoven (2010) tonen aan dat gehoor, tast en reuk van even groot belang kunnen zijn voor onze beleving en oriëntatie. De respondenten van dit onderzoek geven aan dat met name het gehoor een grote rol speelt bij de oriëntatie, als vervanging van zicht. Naast het gehoor is ook tast, door middel van 'zien via' de taststok (Hall, 1990) of de voeten, voor visueel gehandicapten van groot belang. Zij kunnen met hun stok of voeten bepaalde

punten herkennen en zo hun weg vinden. Als laatste kan ook geur een ondersteunende rol spelen bij oriëntatie.

Het model van Scannell & Gifford (2010) is gebruikt om een kader te vinden voor de constructie van plaatsbinding. Het probleem van dit model is dat het gemaakt is met een *able-bodied* mensbeeld. De beschrijvingen van de verschillende aspecten die bijdragen aan de creatie van plaatsbeleving houden geen rekening met een visuele handicap. Er is daarom een filter aan dit model toegevoegd. Door het filter wordt er aandacht besteed aan de 'andere' zintuigen. De verschillende componenten van het model zijn in het licht van dit filter naar voren gekomen in dit onderzoek, en het belang van het gebruik van de verschillende zintuigen is hiermee duidelijk aangetoond.

Uiteindelijk is er ingezoomd op beleving van de stad Groningen. De respondenten hebben verschillende positieve plekken aangewezen, zoals het Noorderplantsoen en de Prinsentuin. Er zijn ook plekken naar voren gekomen die als negatief worden ervaren, zoals de Museumbrug en de Westerhaven. Er is naar voren gekomen dat voor blinden bepaalde geuren zoals de Suikerunie en shagfabriek Niemeijer en klanken zoals die van de Martinitoren typisch Gronings kunnen zijn. Deze zintuiglijke aspecten spelen voor mensen met een visuele beperking een grote rol bij het creëren van hun Groningse plaatsbeleving.

Volgens Golledge (1992) is geografisch onderzoek bij uitstek geschikt om te focussen op minder validen en hun ervaring van fysieke en bebouwde omgevingen. Met die gedachte hebben Kitchin et al. (1998) hun onderzoek onder visueel gehandicapten in Belfast afgesloten met tips ter verbetering van de inrichting van de openbare ruimte ten behoeve van visueel gehandicapten. Er is door de respondenten in dit onderzoek ook naar voren gebracht dat de gemeente Groningen steken laat vallen wat betreft communicatie met blinden en hun belangenverenigingen. Voorbeelden van slechte ruimtelijke planning zijn onlogisch of verkeerd geplaatste blindengeleidelijnen. Er liggen hier voor de gemeente dus mogelijkheden om in hun planning en beleid meer rekening te houden met mensen met een visuele handicap.

Door de grote verschillen tussen mensen in het algemeen en dus ook tussen blinde mensen, speelt voor iedereen een andere (combinatie van) persoonlijke en ruimtelijke beleving een rol in het creëren van (Groningse) plaatsbeleving. Het is onmogelijk om te spreken van één sense of place, of één combinatie van factoren die zorgt voor 'het' gevoel van deze plaatsbinding.

Er is tijdens de bespreking van de methodologie al naar voren gekomen dat sommige bevolkingsgroepen, zoals jongeren en vrouwen in dit onderzoek onderbelicht zijn. Eventueel vervolgonderzoek zou zich op deze groepen kunnen focussen of zich kunnen oriënteren op een grotere onderzoekspopulatie.

Door de respondenten is aangegeven dat de gemeente Groningen wel rekening houdt met visueel gehandicapten, maar dat er nog genoeg verbeterpunten zijn. De samenwerking tussen beleidsmakers en belangenverenigingen zoals de NVBS zou aan de hand van dit of een volgend onderzoek geïntensiveerd kunnen worden.

Referenties

Literatuur

- Anderson, B. (2004), Recorded music and practices of remembering. in: *Social and Cultural Geography* 5, p. 3-20.
- Anderson, J. (2010), Understanding Cultural Geography, *Places and traces*. Routledge: New York
- Arefi, M. (1999) Non-place and placelessness as narratives of loss: rethinking the notion of place, in: *Journal of Urban Design* 4: 179–193.
- Byrne, R. W. & Salter, E. (1983) *Distances and directions in the cognitive maps of the blind*. in: *Canadian journal of Psychology* 37, 2: 293-299
- Carpiano R. M. (2009) Come take a walk with me: The “Go-Along” interview as a novel method for studying the implications of place for health and wellbeing. in: *Health & Place* 15, p. 263–272.
- Carter, J., Dyer, P. en Sharma, B. (2007) Dis-placed voices: sense of place and place-identity on the Sunshine Coast. in: *Social & Cultural Geography* 8:5, p. 755-773.
- Clark, G. (2005) *Secondary Data*, in: Flowerdew, R. & Martin, D. (eds.) (2005) *Methods in Human geography. A guide for students doing a research project*. Pearson Prentice Hall: Essex
- Conradson, D. (2005) *Focus Groups*, in Flowerdew, R. & Martin, D. (eds.) *Methods in Human geography. A guide for students doing a research project*. Pearson Prentice Hall: Essex, p. 128-143
- Cope, M. (2010) 'Coding qualitative Data' in: Hay, I. (ed.) (2010) *Qualitative Research methods in Human Geography*, Oxford University Press: Ontario, p.281-294
- Cresswell, T. (ed.)(2004) *Place: A Short Introduction*. Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Dowling, R. (2010) 'Power, subjectivities, and ethics in qualitative research.' In: Hay, I. (ed.) (2010) *Qualitative Research methods in Human Geography*, Oxford University Press: Ontario, p. 26- 39
- Dunn, K. (2010)'Interviewing' In: Hay, I (ed.) (2010) *Qualitative Research methods in Human Geography*, Oxford University Press: Ontario p. 101-138.
- Dyck, I. (1995) Hidden Geographies: The changing lifeworlds of women with multiple sclerosis, in: *Social science & medicine*, vol. 40:3, p. 307-320
- Flowerdew, R. & Martin, D. (eds.) (2005) *Methods in Human geography. A guide for students doing a research project*. Pearson Prentice Hall: Essex
- Francaviglia, R. V. (1978). Xenia rebuilds: effects of pre-disaster conditioning on post-disaster redevelopment, in: *Journal of the American Institute of Planners*, 44, p. 13–24.
- Gesler, W.M. & Kearns, R.A. (2002) *Culture/Place/Health*, Routledge: London

- Golledge, R.G. (1992) Geography and the disabled: a survey with special reference to vision impaired and blind populations. in: Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 18:1 p. 63-85
- Grimwood, C. J. (1993) ``A national survey of the effects of environmental noise on people at home'' Proceedings of the Institute of Acoustics 15, p. 69-76
- Gustafson P. (2001) Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations, in Journal of Environmental Psychology volume 21, issue 1, page 5-16.
- Hägerstrand, T. (1973) The domain of human geography, in: Chorley, R.J. (ed.) *Directions in Geography*. Methuen: London. P. 67-87
- Hägerstrand, T. (1982) Diorama, path and project. in: Tijdschrift voor Economische en sociale geografie 73, p. 323-39
- Harder, A. & Michel, R. (2002). *The target-route map: Evaluating its usability for visually impaired persons*. in: Journal of Visual Impairment and Blindness, 96, p. 511-523.
- Hay, I. (ed.) (2010) Qualitative Research methods in Human Geography, Oxford University Press: Ontario
- Hayden, D. (1997) Urban landscape history: the sense of place and the politics of space. in: Groth, P. & Dressi, T. (eds) *Understanding Ordinary landscapes*. Yale University Press: New Haven and London, p. 111-33
- Hinton, J. & Bloomfield, A. (2000), ``Local noise mapping: the future? '' Proceedings of the Institute of Acoustics 22, p. 431- 436
- Holloway, L. & Hubbard, P. (2001) People and place: the extraordinary geographies of everyday life. Prentice Hall: Harlow.
- Holloway, S.L., Rice, S.P. & Valentine, G. (2003) Key concepts in Geography. Sage Publications: London
- Hoven, van, B. & Elzinga, M. (2009) 'Bikes are such a nuisance'- Visually impaired people negotiating public space in Groningen. in: European Spatial research and policy, vol. 16:1 p. 131-144
- Hull, J.M. (1990) Touching the rock, *An experience of blindness*, Biddles Ltd, Guildford and King's Lynn, London.
- Imrie, R. (1999) The body, disability and Le Corbusier's conception of the radiant environment, in: Butler, R. & Parr, H. (eds.) *Mind and body spaces, geography of illness and disability*. Routledge: London
- Kitchin, R. M. & Tate, N. J. (2000) Conducting research into human geography: Theory, methodology and practice. Pearson Educated Limited: Essex.

- Kitchin, R. M., Jacobson, R. D., Golledge, R. G. & Blades, M. (1998) Belfast without sight: Exploring geographies of blindness. in: *Irish Geographies*, vol. 31:1 p. 34-46
- Knox, P.L. & Marston, S.A. (2007) *Human Geography, Places and regions in Global context*, Pearson Prentice Hall: New Jersey
- Laurier, E. (2008) How breakfast happens in the café. in: *Time & Society* 17:1, 119–143.
- Lorimer, H. (2005) Cultural geography: the business of being 'more-than-representational'. in: *Progress in Human Geography* 29:1, p. 83–94.
- Low, S.M. (1992) Symbolic ties that bind. In: Altman, I. & Low, S.M. (eds.), *Place attachment*, p. 165-185, Plenum Press: New York.
- Macpherson, H. (2011) Guiding visually impaired walking groups: intercorporeal experience and ethical sensibilities. (DRAFT for pub. in: Paterson, M. & Dodge, M. (eds.) *Touching place: Placing touch*, Ashgate: Aldershot)
- Macpherson, H. (2008) "I don't know why they call it the Lake district they might as well call it the rock district!" in: *Environment & Planning D: Society & Space*, vol. 26:6 p. 1080-1095
- Manzo, L.C. (2005) For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning. in: *Journal of Environmental Psychology* 25, p. 67-86
- Marston, J. R. , Golledge, R.G. & Costanzo, C. M. (1997) '*Investigating Travel Behavior of Nondriving Blind and Vision Impaired People: The Role of Public Transit*', in: *The Professional Geographer*, 49: 2, p. 235 -245
- Marston, J.R., Loomis, J.M., Klatzky, R.L. & Golledge, R.G. (2007) '*Nonvisual route following with guidance from a simple haptic or auditory display.*' in: *Journal of Visual Impairment and Blindness* vol. 101: 4 p. 203-211
- Mels, T. (ed.) (2004) *Reanimating Places, A geography of rhythms*. Ashgate Publishing Limited: Burlington
- Merleau-Ponty (1962) *Phenomenology of Perception*, Routledge: London
- Morrongiello, B. A., Timney, B.T., Humphrey, G.K., Anderson, S. & Skory, C. (1995) Spatial knowledge in blind and sighted children. in: *Journal of experimental child psychology*, 59, p. 211-233.
- Oaks, T.S. & Price, P.L. (2008) *The cultural Geography reader*, Routledge: New York
- Passini, R. (1988) *Wayfinding Without Vision: "An Experiment with Congenitally Totally Blind People"* in: *Environment and Behavior*, 20: 2, p.227
- Raimbault, M. & Dubois, D. (2005) *Urban soundscapes: Experiences and knowledge*. in: *Cities* 22: 5 p. 339-350
- Relph, E. (1976), *Place and placelessness*. Pion: London

- Richards, L. (ed.) (2009) *Handling qualitative data. A practical guide*. 2nd edition. London: Sage, p. 93-114
- Robson, C., (2002) *Real world research, A resource for social scientists and practitioner-researchers*, Blackwell Publishing: Malden
- Rose, G. (1993) *Feminism and geography*. Cambridge University Press: Cambridge
- Rose, G. (2007) *Visual Methodologies: An introduction to the interpretation of visual materials*. Sage: London.
- Scannell, L. & Gifford, R. (2010) Defining place attachment: A tripartite organizing framework, *Journal of environmental Psychology* 30, p. 1-10
- Seamon, D. & Buttner, A (eds)(1980) *The Human experience of space and place*, Croom Helm: London.
- Trell, E-M. & van Hoven, B. (2010) Making sense of place: exploring creative and (inter)active research methods with young people. in: *Fennia* 188: 1, p. 91-104
- Tuan Y.F. (1975) Place: an experiential perspective. in: *Geographical Review* 65: 2, 151–165.
- Tuan Y.F. (2004) Sense of place: Its relationship to self and time. in: Mels, T. (2004) (ed.) *Reanimating Places, A geography of rhythms*. Ashgate Publishing Limited: Burlington, p. 45-56
- Valentine, G. (2005) Tell me about...: using interviews as a research methodology. in: Flowerdew, R. & Martin, D. (eds.) (2005) *Methods in Human geography. A guide for students doing a research project*. Pearson Prentice Hall: Essex, p. 110-127
- Winchester, H.P.M. & Rofe, M.W. (2010) Qualitative Research and its place in human geography. in: Hay, I. (ed.) (2010) *Qualitative Research Methods in human geography*, Oxford University Press: Ontario, p. 3-25
- Zhang, M. & Kang, J. (2007) *Towards the evaluation, description, and creation of soundscapes in urban open areas*. in: *Environment and Planning B: Planning and Design* 34, p. 68-86

Websites

Bartiméus (2011) http://www.Bartiméus.nl/publicaties_shop_product/17080 (laatst bezocht op: 6-8-2010)

Nederlandse vereniging voor blinden en slechtzienden (2011) <http://www.nvbs.nl/> (laatst bezocht op: 6-8-2010)

Valys (2011) <http://www.valys.nl/> (laatst bezocht op 13-8-2011)

Gps Coördinaten (2011) <http://www.gpscoordinaten.nl/NEW/bepaal-gps-coordinaten.php>

Viziris (2011) <http://www.viziris.nl/index.php?p=1>

World Health Organization (2011) <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs282/en/> (laatst bezocht op 25-8-2011)

Websites voor hulpmiddelen:

<http://www.slechtziend.nl/home.html> (laatst bezocht op: 18-8-2010)

<http://www.worldwidevision.nl/nl/blinden> (laatst bezocht op: 18-8-2010)

<http://www.irishuys.nl/> (laatst bezocht op: 18-8-2010)

Appendix A

Origineel PPP model van Scannell & Gifford (2010):

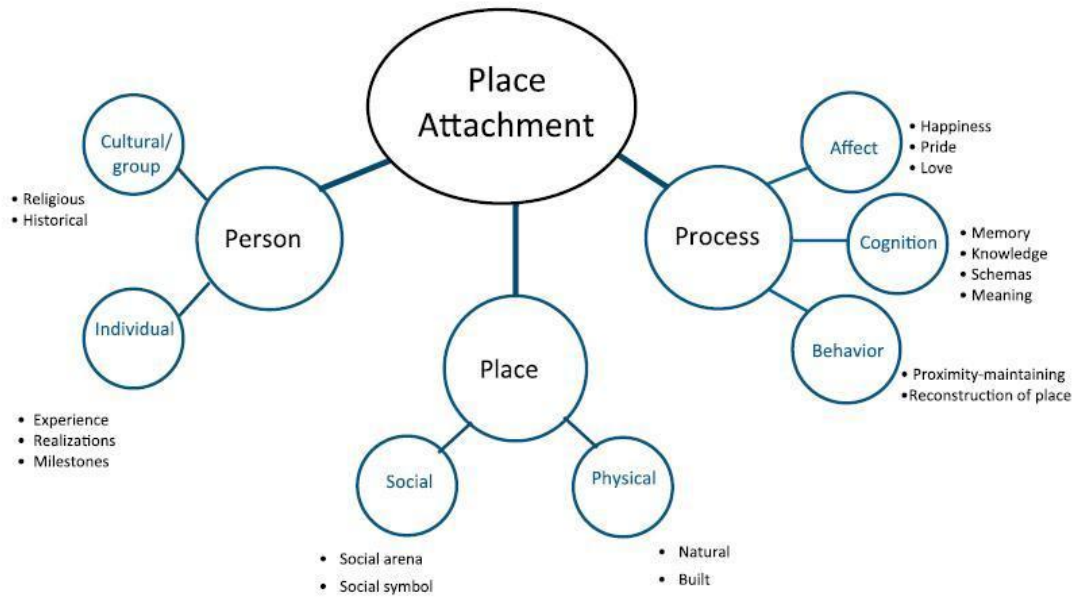

Fig. 1. The tripartite model of place attachment.

Appendix B

Interview guide:

Introductie interviewer en onderwerp

introductie respondent

opleiding / werk (gehad)

Hobbys/ activiteiten

wanneer blind geworden? blind worden/ zijn

Thuis: wonen (expres hier/ in Groningen, eerder ergens anders?) /

Hulpmiddelen inrichting en aanpassingen

Tijd & ruimte Inrichting omgeving

oriëntatie in de omgeving/ herkenningspunten/ Obstakels/ verdwalen

tijdstip

andere zintuigen als oriëntatie.

Onbekende plek/ nieuwe routes? hoe komt u daar / voorbereiding

vervoersmiddelen/ deeltaxi / OV

contact met andere blinden en zienden, familie/ buren, vrienden/vriendinnen

afhankelijk van? Bepaalde vrienden- danwel leefgroepen / blindengemeenschap

blindengeleidelijnen / gemeente

samenvatting/ gedachte Groningen

plekken in Groningen / Buiten Groningen

Plekken waar u (niet) graag komt?

wandelingen / favoriete plekken

Shared space

verschillen met plekken buiten Groningen

Groningen belangrijk voor u?

Toevoegingen?